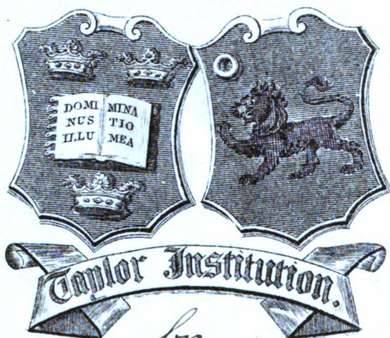
Presented to the

by the Author.

1879.

ARISTOTELA ORGANON.

Část prvá:

Katégorie.

ARISTOTELA

KATÉGORIE.

Z řeckého převedl a vyložil

Ant. Jaroslav Vrťátko,

úd královské české společnosti věd a sboru musejního pro vzdělání řeči a literatury české.

Pomocí Matice České.

V PRAZE.

V kommissí u Fr. Řivnáče.

1860.

Tisk Jaroslava Pospíšila.

Vysokorodému Pánu

Panu

Robertu baronu z Hildprandtu

na Ottenhausích,

Pánu na Blatné a Škvoreticích

a t. d.

V milém upamatování

na studia společně konaná

obětuje

Překladatel.

Předmluva.

Počínajíce spisem tímto poprvé v překladě československanském na světlo vydávati díla Aristotelova a nemohouce zde podrobně líčiti význam a působení slavného filosofa, dotkneme krátce, že v celé starověkosti nebylo genia, který by vědění lidskému sám jediný a poprvé tolik cest byl otevřel a spolu mocným vlivem svým tak daleko do věku budoucího byl sahal, jako pověstný zakladatel školy peripatétické. Duchem právě titanským veškeré říše světa smyslného a všeliké zjevy přírodní osáhnuv a svět mravný

i politický, filosofii i mathématiku, řečnictví i básnictví myslí bystrou proniknuv stal se prvním pěstitelem všech téměř odvětví vědění lidského. V bohatém roztřídění věd nynějších není skoro ani jediné, kteráž by, ne-li samým kmenem, alespoň kořeny a počátky svými netkvěla v odivném duchu největšího žáka Platónova. Mnohá díla, ježto genialní myslitel od prvních základů k samému vrchu byl dovedl, nepřestávají po dvoutisíciletém trvání důkladností svou buditi podiv učenců, a jiná opět, zvláště obsahu přírodovědného, jakkoliv dvadcetivěkovými pokroky zastíněná, jsou podnes nepřebranou studnicí genialných dat a zdravých zárodků k novým pokrokům. Vedle Aristotelovy politiky, díla fundamentalného všem věkům budoucím, vedle metafysiky, hlavního klíče k soustavě Aristotelské i vší filosofii předchozí, a vedle poetiky, nezvratného zákonníka aesthétického, vynikají především zákony jeho logické, ježto podnes též plat-

nost a svěží sílu projevují, jako když dárce jich v proslulém Lykeii poprvé žákům svým je byl přednášel. Spisové tito logičtí, od pozdějších filosofů pode jmenem „Organon“ zahrnovaní, dělí se na spisky dva menší, jichžto první „o katégoriích“ jedná a druhý „o vyjádření“ περὶ ἑρμηνείας; a pak na dvě rozsáhlá díla, z nichž jedno jsou „Topika“, kněh osmero, k nimžto menší pojednání περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων co kniha devátá se připojuje, druhé pak „Analytika“ ve dvou oddílech, jichžto „prvější“ Ἀναλυτικὰ πρότερα ve dvou knihách záleží, první o 46 a druhá o 27 hlavách, a druhá „pozdější“ Ἀ. ὕστερα též ve dvou knihách, první o 34 a druhé o 19 hlavách. V předních Analytikách jedná Aristotelés o nauce syllogistické, z jakých částí syllogism se skládá a v jaké se rozpadá. V Anal. pozdějších jedná o důkazu, či kterak užiti nauky syllogistické, aby jisté a pravdivé odtud pošlo vědění. O výměru jedná Aristote-

lés i v Analytikách i v Topikách, ale v Topikách rozbírá, který výměr možno vyvrátiti a který nic, v Analytikách ale, co pravý výměr jest a jak se sestavuje. V pozdějších Anal. i v Topikách učí Aristotelés, že přímý důkaz jest lepší důkazu nepřímého či tak řečené deductio ad absurdum, dovedení k nemožnému ἡ εἰς τὸ ἀδύνατον ἄγουσα ἀπόδειξις, a sice dle Anal. proto, že důkaz přímý záleží z důvodů jsoucích u věci dokazatelné, dle Topik ale, že důkaz přímý tíže vyvrátiti. V Analytikách hledá pravdy samé, v Topikách jen pravdy podobnosti.

Ve spisku „o vyjádření“ jedná o větě a úsudku a jich částkách a vlastnostech. Spis o *katégoriich* od stara dávna celému Organon v čelo kladený, a tudíž jako vchod ke všem spisům a co úvod k celé soustavě považovaný, je po mnohých známkách necelý, ač nikoli v té míře nesouvislý, jakož mnohým zpytatelům se zdálo. Již Simplikiu, řeckému Ari-

stotela vykladači († 549 po K.), byly ve spisu našem tři nerovné oddíly patrny, z nichž první, bez úvodu utrženě začínajíc, tři hlavy drží v sobě, druhý (hl. 4—9) je vlastní pojednání o katégoriích, a třetí (hl. 10—15), jmenem „postprædicamenta“ od prvních latinských vykladačů pojmenovaný, uvažuje pojmy rozdílným katógoriim společné a prvé již upotřebené, a jednak i katégorii „míti“, v druhém oddílu jen dotčenou. Žádná nauka Aristotelská nezavdala prý tolik příčin ke sporům jako katégorie, ne jen s filosofy Platónskými a Stoiskými, ale i mezi Peripatétiky. Působení její od nejstarších dob až do samých dnů našich je tak veliké, že spis náš již historickou důležitostí svou znamenité osobuje sobě místo, byť i obsah jeho nebyl tak svrchovaně důležitý, ne jen v učení Aristotelském, jež veskrz proniká, ale ve filosofii vůbec. Překlad náš hleděli jsme objasniti nejvíce doklady vzatými z Aristotela samého, on sám nej-

lepším sobě vykladačem. Kriticky jsme jen málo kde spisu se dotýkali, nechtíce rušiti dojem, jímž spis ten na čtenáře nepředpojatého působí, aniž místa majíce k rozboru předmětu tak důležitého. Textu řeckého drželi jsme se dle recensí Bekkera v menším jeho vydání *), ač ne bez ohledu na Waitzovo Organon **).

Filosof Stagirský, ač v rouchu českém poprvé zde se objevující, není ve vlasti naší nijakž cizincem. Byly jsou doby, za nichž, jakož po Europě vůbec, tak i na vysokém učení Pražském jediný vládnul Aristotelés ***). Z katheder Pražských již okolo r. 1271 za panování Ota-

---

*) Aristotelis Categoriæ et Topica cum Porphyrii Isagoge, ex recensione Immanuelis Bekkeri seorsum edita Berolini 1843 (stran 207).

**) Aristotelis Organon græce edidit Theodorus Waitz Pars I. II. Lipsiæ 1844 (stran 1139).

***) Viz V. V. Tomka Děje university Pražské. Díl I. V Praze 1849.

kara II. přednášeli rodilí Čechové, mistr Bohumil logiku a mistr Řehoř z panského rodu Zajíců z Wartenberka, kanovník a skolastikus kapitoly Pražské, a později 1297 biskup, Aristotelské knihy o přírodě. V zadním oddělení kolleje Karlovy připomínají se v čtrnáctém století zvláštní posluchárny či lektoře Aristotela a Platóna. Roku 1384 učiněn zvláštní nález fakulty, aby Aristotelova logika a filosofie přírodní nesměly býti diktovány zkrácené. Četly se obě analytiky, elenchy, topika, kniha o šesti počátcích, knihy přírodní vyšší a nižší: o duši, o čití a čitném, o spaní a bdění, o nebi, o rození, o úkazech vzduchových, o paměti a zapomenutí, o dlouhém a krátkém žití, o rostlinách, četla se metafysika, éthika, politika a oekonomika. O knihách Aristotelových psány dlouhé výklady od Stanislava Znojemského k fysice, od mistra Petra Přibislavského k analytikám. Pro stupeň mistrský dlužen byl každý vykázati se, že slyšel

hlavní díla Aristotelova. Avšak všecko to dálo se mrtvým jazykem latinským, jenž maje býti klíčem k otevření pravého smysla, stal se naopak těžkou jeho závorou. Co přímou cestou z jazyka řeckého v jazyk mateřský pojednou bylo by stalo se jasné a průzračné, na to hledíno zrakoma, zastřenýma šedým závojem vetché latiny. Tak ovšem stalo se, že, co na živém kmeni jazyka mateřského vštípeno snadno bylo by pustilo mladé ratolesti nových myšlének, tož na mrtvém dřevě vroubeno nemohlo k novému probuditi se životu. Mužové jako Stanislav Znojemský za čest kladli sobě a honosili se, že nic neberou ze sebe, ale všecko z Aristotela. Jaký prospěch byl by musil přijíti vzdělanosti vůbec a jazyka zvláště z toho mnohověkého zabývání se s duchem tak hlubokým a jasným, kdyby s rozumem bylo se dálo a cestou přirozenou. Než tak duch věku chtěl tomu, aby jazykem mrtvým duch živý se zabíjel. Aristotelés i nepochopen

vládl předce, neboť autorita byla nade všecko. Jak veliký vypadá v tom návalu privilegovaného nerozumu ušlechtilý genius našeho Štítného, jenž obecnému zvyku navzdor o nejhlubších věcech, nemistr, neostýchal se psáti jazykem sobě přirozeným. Za to ovoce ducha jeho skví se po stoletích leskem nehynoucím, a o plodech mistrů učení Pražského není ani zmínky. Byli, a není jich více!

Za našich dob, kde studium filosofie u samých sousedů našich po dlouhém kolácení jako na zotavení a vystřízlivění k čistému prazdroji, k Aristotelu samému se navrátilo, jenž pohled do celé minulosti a spolu světla ku pochopení soustav filosofských po něm nastoupivších podává: musí především nám, stojícím na samém začátku studií filosofských, díla starých Řeků v odvětví tomto tím důležitější býti, čím obecněji za pravé uznáno, že nikde jinde, a nikdyž napotom badání filosofské nedálo se chodem tak při-

rozeným a v rozvoji tak nepřetržitém, jakož u národa, v jehož lůně učili Aristotelés a Platón, a čím patrnější věc jest, že jazyku našemu, s řeckým tak úzce srovnalému, k vlastnímu jeho oblomení a dalšímu vzdělání bez úrazu genia jeho, z obcování se starými filosofy hellénskými veliký prospěch vzejíti musí. Počnouce tedy od dob nejstarších a ze samých pramenů, a nepouštějíce zároveň s očí valné pokroky věků novějších, mějme se k dílu s myslí čilou a střízlivou na poli novém, posud buď zhola netknutém buď jen po skrovnu vzdělaném.

A tak již spis tento nerozsáhlý, ale na myšlénky bohatý, vydávej hojného ovoce v sadě literatury domácí!

V Praze v červenci 1860.

Katégorie.

I.

Spolujmenným slove, jehož jmeno toliko společné, podle jmena však pojem bytosti jinaký, jako ζῷον člověk a i obraz. Těch zajisté jmeno toliko společné, podle jmena však pojem bytosti jinaký. Neboť podává-li někdo, co to jest z nich každému ζῷον býti, zvláštní každého pojem podá.

Soujmenným slove, jehož jmeno společné, a podle jmena pojem bytosti jednaký, jako živočich člověk i skot. Člověk zajisté i skot společným jmenem nazývají se živočich, a pojem bytosti jednaký. Neboť podává-li někdo každého pojem, co to jest z nich každému živočichem býti, jednaký pojem podá.

Odejmenným slove, cokoliv od něčeho, dělíc se pádem, podle jmena název má, jako od mluvovědy mluvovědný a od zmužilosti zmužilý.

II.

Co se praví, z toho jedno ve spojení praví se, a jiné krom spojení. Jedno tedy ve spojení, jako: člověk běží, člověk vítězí; a jiné krom spojení, jako: člověk, skot, běží, vítězí.

Co jest, z toho jedno o podkladě praví se nějakém, v podkladě ale není nižádném; jako člověk o podkladě praví se člověku nějakém, v podkladě ale není nižádném. Jiné pak v podkladě sice jest, o podkladě ale nižádném se nepraví (v podkladě pravím, co v něčem ne jako část jsouc nemůže býti krom toho, v čem jest); jako mluvověda nějaká v podkladě sice je v duši, o podkladě ale nižádném se nepraví, a bílé nějaké na podkladě sice na těle jest, (neboť všeliká barva na těle), o podkladě ale nižádném se nepraví. A jiné i o podkladě praví se i v podkladě jest; jako věda v podkladě je v duši, a o podkladě praví se o mluvovědě. A jiné aniž v podkladě jest aniž o podkladě jakém se praví, jako člověk nějaký a kůň nějaký. Neboť nic takového ani v podkladě není ani o podkladě se nepraví. A vůbec co *nedílné a číslem jedno*, o žádném podkladě se nepraví, v podkladě však některému býti nic nebrání. Neboť mluvověda nějaká je sice z toho co v podkladě jest, o podkladě ale nižádném se nepraví.

III.

Když jedno o druhém se vyříká jako o podkladě, cokoliv o výroku se praví, vše i o podkladě řečeno bude. Jako člověk o člověku nějakém se vyříká, a živočich o člověku. Tudíž i o nějakém člověku bude vyříkati se živočich. Neboť nějaký člověk i člověk jest i živočich.

Rodů různých a sobě vespolek nepodřaděných různé tvarem jsou i rozdíly, jako živočicha a vědy. Živočicha zajisté rozdílové jsou, jako: pěší a dvounohý a létavý a vodní; vědy však nižádný z těchto. Neboť nedělí se věda od vědy tím, že by dvounohá byla.

Rodův ale, ježto jedni pod druhými jsou, nic nebrání, aby jednostejné rozdíly nebyly. Neboť vyšší rody o rodech, jež pod nimi jsou, vyříkají se, tak že kolikero výrokových rozdílů je, tolikero i podkladových bude.

IV.

Co *v nižádném spojení* se nepraví, z toho každé aneb bytost znamená, aneb koliké, aneb jakové, aneb vztažné, aneb kde, aneb kdy, aneb ležeti, aneb míti, aneb činiti, aneb trpěti.

Je pak *bytost*, ať v příkladu dím, jako: člověk, kůň; a *koliké*, jako: dvouloketný, tříloketný; a *jakové*, jako: bílé, mluvovědné; a *vztažné*, jako: dvojnásobné, polovice, větší; a *kde*, jako: na trhu, v Lykeii; a *kdy*, jako: včera, vloni; a *ležeti*, jako: leží, sedí; a *míti*, jako: je obut, je ozbrojen; a *činiti*, jako: řeže, pálí; a *trpěti*, jako: řeže se, pálí se.

Každé z toho, co řečeno samo o sobě, v nižádné přívěti nepraví se ani odvětí, jedněch jich ale k druhým spojením *přívěť* neb *odvěť* pochází. Neboť všeliká zdá se přívěť a odvěť aneb pravá aneb křivá býti. Co ale v nižádném spojení se nepraví, z toho nic ani pravé ani křivé není; jako: člověk, bílé, běží, vítězí.

V.

Bytost nejvlastněji a *prvě* a nejvíce řečena je ta, jež ani o podkladě nějakém se nepraví, aniž v podkladě jakém jest; jako: člověk nějaký nebo kůň nějaký.

Druhé pak bytosti slovou, v nichž jakožto *tvarech* prvě řečené bytosti jsou, i tytéž i tvarů těch *rody*. Jako člověk nějaký ve tvaru je člověku, a rod tvaru toho je živočich. Druhé tedy tyto bytosti slovou, jako: člověk a živočich.

Patrno z toho co řečeno, že co *o podkladě se praví*, toho i jmeno i pojem třeba vyříkati o podkladě. Jako člověk o podkladě praví se, člověku nějakém, a jmeno ovšem se vyříká; neboť člověka o člověku nějakém vyřekneš. Ale i pojem člověka o člověku nějakém bude vyříkati se; neboť člověk nějaký i člověk jest i živočich. A takž i jmeno i pojem o podkladě budou se vyříkati.

Co ale *v podkladě jest*, toho z většího dílu ani jmeno ani pojem o podkladě se nevyříká. Při některém sice jmena nic nebrání vyříkati někdy o podkladě, pojem ale vyříkati nelze. Jako bílé, v podkladě jsouc na těle, vyříká se o podkladě (neboť tělo bílé slove), pojem však bílého nikdy o těle vyřčen nebude.

Jiné ale všecko aneb dí se o podkladech, bytostech prvních, aneb je v nich co podkladech. To patrné z toho, co o jednotlivém se uvodí. Jako ži-

vočich o člověku se vyříká; tudíž i o člověku nějakém vyřčen bude živočich. Neboť jestliže o žádném z člověků nějakých, aniž o člověku vůbec vyřčen nebude. A opět barva na těle; tudíž i na těle nějakém. Neboť není-li na některém z jednotlivých, aniž na těle vůbec bude. A tak jiné vše aneb dí se o podkladech bytostech prvních, aneb je v nich co podkladech. By nebylo tedy bytostí prvních, nemožné bylo by, aby co jiného bylo.

Z druhých bytostí je *více bytost tvar než rod;* ježto bližší jest bytosti první. Neboť podává-li někdo bytost první co jest, znaleji a vlastněji podá, tvar podávaje než rod. Jako člověka nějakého podávaje, znaleji by podal, člověka podávaje než živočicha; ono zajisté vlastnější člověku nějakému, toto obecnější. A strom nějaký podávaje, znaleji podá, strom podávaje než rostlinu.

Dále první bytosti, proto že jinému všemu jsou za podklad a vše jiné o nich se vyříká aneb v nich jest: proto nejvíce bytosti slovou. Jakož ale první bytosti k jinému všemu se mají, tak i tvar k rodu se má. Tvar zajisté rodu je za podklad. Neboť rodové o tvarech vyříkají se, tvary ale ne naopak o rodech. A takž i proto tvar více je bytost než rod.

Z samých pak tvarů, které nejsou zároveň rody, nižádný jeden druhého více bytostí není. Nic zajisté vlastněji nepodáš o člověku nějakém, že člověk jest podávaje, než o koni nějakém, že kůň jest.

A taktéž i z prvních bytostí jedna druhé nižádná více bytostí není. Neboť člověk nějaký nic více bytost není než skot nějaký.

Slušně pak po bytostech prvních ze všeho jediné *tvary* a *rody* druhé bytosti slovou. Jediné zajisté z výrokův vyjevují bytost první. Neboť člověka nějakého podává-li kdo co jest, tvar aneb rod podávaje, náležitě podá, a znalejším učiní, člověka podávaje než živočicha. Jiného však cokoliv podá-li kdo, nenáležitě bude podal, jako bílé aneb běží aneb cokoliv takového podávaje. A tak slušně z jiného všeho tyto [tvary a rody] jediny bytostmi slovou.

Dále bytosti první, že jinému všemu jsou za podklad, proto nejhlavněji bytosti slovou. Jakož ale první bytosti k jinému všemu se mají, tak tvary a rody bytostí prvních mají se ke všemu ostatnímu. O nich zajisté vše ostatní se vyříká. Neboť člověka nějakého nazveš-li mluvovědným, tudíž i člověka a živočicha mluvovědným nazveš. A taktéž i o jiném.

Obecná vlastnost vší bytosti *nebyti v podkladě*. První zajisté bytost aniž v podkladě jest, aniž o podkladě se praví. O druhých pak bytostech i tak je zřejmé, že nejsou v podkladě. Neboť člověk o podkladě sice člověku nějakém praví se, v podkladě však není. Není zajisté člověk v člověku nějakém. A taktéž i živočich o podkladě sice praví se člověku nějakém, a však v člověku nějakém živočich není. Dále co v podkladě jest, toho jmenu nic nebrání, aby nevyříkalo se druhdy o podkladě, pojem ale o něm vyříci nelze. Druhých ale

bytostí vyříká se i pojem o podkladě i jmeno. Neboť člověka pojem o nějakém člověku vyřekneš a pojem živočicha taktéž. A tak bytost nebyla by z toho co v podkladě jest.

Není pak to jen bytosti vlastním, ale i *rozdíl je z toho, co není v podkladě.* Pěší zajisté a dvounohé o podkladě praví se člověku, v podkladě však není. Neboť není v člověku dvounohé aneb pěší. A i pojem rozdílu vyříká se o tom, o čem by rozdíl se vyříkal. Jako jestliže pěší o člověku praví se, i pojem pěšího bude vyříkati se o člověku; neboť člověk pěší jest.

Nerozpakuj však nás, jakoby části bytostí v celostech svých jako v podkladech byly, aby nám jednou nebylo bezděky říci o nich že nejsou bytosti. Neboť v podkladě ne tak praveno bylo, jako co jako část je v něčem.

Sluší pak bytostem a rozdílům, že všecko *soujmenné* zove se od nich. Neboť všecky od nich pošlé názvy buď o jednotlivém vyříkají se, buď o tvarech. Od první zajisté bytosti není názvu nižádného; neboť bytost první o žádném podkladě se nepraví. Z druhých ale bytostí tvar o jednotlivém se vyříká, rod pak i o tvaru i o jednotlivém. A taktéž i rozdíly o tvarech i o jednotlivém vyříkají se. A i pojem tvarův a rodův přijímají bytosti první a tvar pojem rodu přijímá. Neboť cokoliv o výroku se praví, vše i o podkladě řečeno bude. A taktéž i rozdílův pojem přijímají tvarové i jednotlivci. Soujmenné pak bylo, jehož

i jmeno společné i pojem jednaký. A tak vše co od bytostí a od rozdílův [se zove], soujmenně zove se.

Veliká bytost zdá se nějaké *tohle* znamenati. O prvních totiž bytostech nepochybné a v pravdě jest, že každá nějaké tohle znamená. Neboť nedílné a číslem jedno jest, co jimi označeno. Při druhých však bytostech zdá se sice podle spůsobu vyjádření, že podobně nějaké tohle znamená, kdyžby děl člověka neb živočicha, zatím ale není v pravdě toho, nýbrž spíše cosi jakového znamená. Neboť podklad není zde věc jedna, jako bytost první, ale o mnohých člověk praví se i živočich. Ne však prostě jakového cosi znamená, jako bílé; neboť bílé nic jiného neznamená než jakové. Tvar však a rod jakové o bytosti vystihují, ježto jakovou nějak bytost znamenají. Širší pak rodem než tvarem děje se vystižení; neboť kdo živočicha děl, více zahrnuje než kdo člověka.

Sluší pak *bytostem*, že i *nic* jim *není protivné*. Neboť první bytosti co by protivné bylo, jako člověku nějakému nebo živočichu nějakému? Nic zajisté jim protivné. A i člověku neb živočichu zhola nic není protivné. Není to však jen bytosti vlastním, ale i o mnohém jiném platí, jako o kolikém. Neboť dvouloketnému neb tříloketnému nic není protivné aniže desíti a ničemu takovému. Leda by někdo mnoho málu řekl protivné býti, aneb velké malému. Určitě však koliké žádné protivné není jedno druhému.

Bytost zdá se i nepřijímati *„více“* a *„méně“*. Nepravím, že bytost jedna druhé není více bytostí a méně

bytostí, (neb o tom řeč byla, že je), ale že každá bytost čím je, nedí se jím více a méně býti. Tak je-li bytost ona člověk, nebude více a méně člověk ani sám sebe, ani druh druha. Neboť není druh druha více člověkem, jako bílé jedno druhého je více a méně bílým, a krásné jedno druhého více a méně krásným se praví. Ba jedno a též sebe samého více a méně praví se. Jako tělo, bílé jsouc, bělejším praví se nyní býti než prvé, a teplé jsouc více a méně teplým se praví. Bytost ale nikterak více a méně se nepraví. Neboť ani člověk nyní více člověkem praví se než prvé, a nižádné jiné cokoliv bytost jest. A tak by nepřijímala bytost více a méně.

Nejvíce pak vlastním bytosti zdá se býti, že též a číslem jedno jsouc *protivného* je schopna, jakož při jiném, cokoliv není bytost, nikdo by nemohl něco takového uvesti, ježto číslem jedno jsouc protivného schopné jest. Jako barva, číslem jedna a táž, nebude bílá a černá, ani týž skutek a číslem jeden nebude zlý a dobrý. A taktéž i při jiném cokoliv není bytost. Bytost ale ovšem, jedno a též číslem jsouc, protivného schopna jest. Tak člověk nějaký, jsa jeden a týž, druhdy bílý a druhdy černý bývá, a horký a studený, a zlý a dobrý.

Při jiném ale nižádném nic takového se nejeví, leda by někdo namítal, *řeč* a *mnění* pokládaje protivného býti schopné. Neboť ta sama řeč pravdiva i křiva býti se zdá. Jako, jestliže pravdiva byla by řeč, že někdo sedí, vstal-li, ta sama řeč křiva bude. A taktéž

i o mnění. Neboť jestli by kdo v pravdě mněl, že někdo sedí, vstal-li tento, již onen křivě bude domnívati se, maje totéž o něm domnění. A by pak i kdo to za pravé bral (že řeč a mnění jsou protivného schopné), předce ve spůsobě aspoň je rozdíl. Při bytostech zajisté samo to, co se mění, protivného schopné jest; neboť studené pošlé z horkého proměnilo se (neboť se zjinačilo), a černé pošlé z bílého, a dobré pošlé ze zlého. A taktéž i při jiném každé z nich proměnu berouc protivného schopné jest. Řeč ale a mnění samy nepohnuté trvají skrz veskrz, že ale věc se hýbe, protivné jich postihuje. Neboť řeč tatáž trvá, že někdo sedí; že ale věc byla se pohnula, proto řeč jednou pravdiva a druhé křivá slove. A taktéž i při mnění. A tak dle spůsobu aspoň vlastním bylo by bytosti, že ve své proměně schopna je protivného.

By ale i kdo za pravé bral, že řeč a mnění schopné jsou protivného, není toho v pravdě. Řeč zajisté a mnění, ne žeby samy co přijímaly, protivného schopné býti se praví, ale že něčemu jinému něco přihodilo se. Neboť že věc jest neb není, tím i řeč pravdivá nebo křivá býti se praví, a ne že by sama protivného schopna byla, ježto zhola nic ničím se nehýbe, ani řeč ani mnění, tak že nejsou protivného schopné, ježto ničeho neutrpují v sobě.

Bytost ale, že sama protivné přijímá, tudy schopna protivného býti se praví. Neboť nemoc a zdraví přijímá a bělost a černost, a každé takové sama přijímajíc, protivného schopna býti se praví. A tak vlastním by-

tosti bylo by, že též s číslem jedno jsouc schopna je protivného ve své proměně. O bytosti tedy tolik buď řečeno.

VI.

Koliké jedno jest různé a jiné spojité; a jedno z částek složeno v sobě, majících položení jedněch k druhým, a jiné z částek položení nemajících. Je pak *různé*, jako: číslo a slovo, a *spojité*, jako: čára, povrch, tělo a ještě krom toho čas a prostor.

Čísla částkám není zajisté nižádné společné meze, v nížby částky jeho se stýkaly. Jako pět, je-li desíti částkou, v nižádné společné mezi nestýkají se pět a pět, ale různé jsou; a i tři a sedm v nižádné společné mezi nestýkají se. A zhola nemohl bys při čísle společnou mezi nalezti částkám, ale vždy různé jsou. A tak číslo náleží k tomu, co různé jest. A taktéž i *slovo* je různé. Neboť že slovo koliké jest, je patrné, ježto slabikou krátkou a dlouhou vyměřuje se. Míním pak slovo samo hlasem vynešené. Neboť v žádné společné mezi částky jeho nestýkají se, ježto není meze společné, v níž slabiky se stýkají, ale každá oddělena je sama o sobě.

Čára však spojita jest. Neboť je nalezti společnou mezi, v nížto částky její se stýkají: bod. A při povrchu čáru. Neboť částky plochy v nějaké společné mezi stýkají se. A taktéž i při *těle* mohl bys nalezti společnou mezi, čáru neb povrch, v nichž těla částky se stýkají.

Jsou pak i čas a prostor takové. Neboť *čas* nynější stýká se s minulým i budoucím. A zase i *prostor* spojitý jest. Neboť těla částky, ježto v nějaké společné mezi se stýkají, zastupují prostor nějaký. A protož i prostoru částky, jež každá část tělesa zastupuje, v téže mezi, v nížto částky těla se stýkají. A tak spojitý byl by i prostor. Neboť v jedné společné mezi částky jeho stýkají se.

Dále pak jedno koliké z částek složeno v sobě, majících *položení* jedněch k druhým, a jiné z částek položení nemajících. Jako částky čáry mají položení jedna k druhé. Neboť každá z nich někde leží a mohl bys rozeznati a podati, kde každá v rovni leží a s kterou z ostatních částek se stýká. A taktéž i částky plochy mají položení jakési. Neboť podobně mohlo by podáno býti, kde každá leží a které jedna s druhou se stýkají. A těla pevného částky taktéž a i prostoru.

O čísle ale nemohl by nikdo dokázati, že částky jeho mají položení jakési jedna k druhé aneb leží kde, aneb které z částek jedna s druhou se stýkají. Ani o částkách časových. Žádná zajisté z částek časových stání nemá. Co ale stání nemá, jak že by položení nějaké mělo? Ale spíše pořad jakýsi řekl bys že mají, ježto jedna času částka je prvé a druhá posle. A i o čísle taktéž, ježto jedna počítá se dříve než dvě a dvě než tři; a tak pořad jakýsi mělo by, položení ale zhola nenalezl bys. A slovo taktéž. Žádná zajisté z částek jeho nepostojí, ale vyřknuta a již nelze ji chopiti více. A tak nebylo by položení částek jeho, ježto žádná ne-

postojí. Jedno tedy koliké v částkách náleží položení majících, a' jiné v částkách položení nemajících.

Vlastně kolikým slove jen to co řečeno bylo, jiné ale všecko *případně* kolikým. Neboť k onomu hledíce i jiné kolikým zoveme. Jako bílého praví se mnoho že povrchu mnoho jest, a děj dlouhý že čas mnohý jest a i hnutí mnohé. Každé zajisté z nich ne o sobě kolikým slove. Jako podává-li někdo, jeliký některý děj jest, časem vyměřuje, že jednoroký či tak nějak podávaje. A bílého kolikost podávaje povrchem vyměřuje; neboť koliký by povrch byl, toliké i bílé býti by pravil. A tak vlastně a o sobě kolikým slove jen to co řečeno bylo, jiné ale žádné neslove kolikým samo o sobě, leč případně.

Dále *kolikému nic není protivné.* Neboť při určitě kolikém patrno, že nic není mu protivné, jako dvouloketnému aneb tříloketnému aneb povrchu aneb něčemu takovému. Nic zajisté není jim protivné. Leda by *mnoho málu* řekl protivné býti, aneb *velké malému.* Z těch ale žádné není koliké, nýbrž vztažné. Nic zajisté samo o sobě nedí se velké aneb malé, ale odnášením se k druhému. Tak hora malá praví se a proso veliké, toto že z věcí sourodných větší jest a ona že menší je z věcí sourodných. K jinému tedy děje se odnášení, ježto kdyby o sobě malé a velké praveno bylo, nikdy by hora malá neslula a proso veliké. A zase ve vsi pravíme mnoho lidí býti a v Athénách málo, ač jich tu kolikráte tolik, a doma mnoho a v divadle málo, ač jich mnohem více. Dále dvouloketné a tří-

loketné a každé takové znamená koliké. Veliké však aneb malé neznamená koliké, nýbrž vztažné. Neboť vzhledem k jinému spatřuje se velké i malé. A tak patrné, že vztažné jsou.

Dále ať již kdo koliké býti je položí či nepoloží, předce nic jim protivné není. Neboť co nelze samo o sobě vzíti, ale k jinému se odnáší: kterak by děl kdo jemu býti co protivné?

Dále budou-li velké a malé protivné, pojde z toho, že jedno a též přijímá protivné zároveň a samo sobě je protivné. Jde zajisté z toho, že někdy jedno a též zároveň velké a i malé jest. Je totiž k tomuto malé a k jinému totéž velké. A takž jedno a též i velké i malé v témž čase býti se udává a tudíž protivné přijímá zároveň. Zatím ale nic nezdá se protivné přijímati zároveň. Jako bytost schopna sice protivného býti se jeví, a však nic není zároveň churavo a zdrávo. Ale ani bílé a černé není zároveň. Ale i jiného nic zhola není, jež protivné přijímá zároveň. A jde z toho, že i samo sobě je protivné. Neboť jestliže velké malému je protivné, a jedno a též zároveň velké i malé jest: samo sobě bylo by protivné. A však nemožné jest, aby něco samo sobě protivné bylo. Není tedy velké malému protivné aniž mnoho málu. Protož, jestliže i kdo ne vztažné je řekne ale koliké: předce nic nebude jim protivné.

Nejvíce pak protivnost kolikého v prostoře zdá se býti. Neboť nahoře a dole jedno druhému za protivné pokládají, místo ku středu dole zovouce,

protože středu největší k světa končinám je vzdálenost. A zdají se i jiného protivného výměr odtud odvozovati. Neboť co v témž rodu jedno od druhého je nejvzdálenější, za protivné vyměřují.

Nedá se však koliké přijímati *více* a *méně*, jako: dvouloketné. Není zajisté jedno druhého více dvouloketné. Ani při čísle. Tak tři nejsou více tři než pět, ani pět více pět než tři. Ani čas jeden druhého více čas býti se nepraví. A vůbec o žádném řečeném více a méně se nepraví. A takž i koliké nepřijímá více a méně.

Vlastním pak nejvíce kolikého, že *rovné* a i *nerovné* slove. Každé zajisté řečené koliké rovné a i nerovné praví se. Jako tělo i rovné i nerovné se praví, a čas i rovný i nerovný. A taktéž i při jiném řečeném každé rovné a i nerovné se praví. Ostatní ale cokoliv není koliké, o tom zhola nemysli, že by rovné a nerovné slulo. Jako rozklad zhola neslove rovný a nerovný, ale spíše podobný, a bílé rovné a nerovné zhola ne, ale podobné. A tak kolikého nejvíce bylo by vlastním rovným a i nerovným slouti.

VII.

Vztažným slove to, cokoliv, jímž samo jest, druhé*ho* býti se praví, aneb jakkoliv jinak k druhému. Jako větší, jímž samo jest, druhého praví se, neboť něčeho větší se praví; a dvojnásobné, jímž samo jest, druhého praví se, neboť něčeho dvojnásobným se praví; a taktéž i každé jiné takové.

Je pak i takovéto vztažné, jako: *vlastnost, rozklad, čití, vědomost, poloha.* Neboť všecko řečené, jímž samo jest, druhého býti se praví a nic nad to. Vlastnost zajisté něčeho vlastnost praví se, a vědomost něčeho vědomost, a poloha něčeho poloha a jiné taktéž.

Vztažné tedy jest, cokoliv, jímž samo jest, druhého býti se praví, aneb *jakkoliv jinak* k druhému. Jako hora velkou praví se k druhé; neboť k nějaké velkou praví se hora. A podobné něčemu podobným praví se, a jiné taktéž k něčemu se praví. Jsou pak i položení a postavení a sezení polohy jakési, a poloha vztažné jest. Samo však ležeti nebo státi nebo seděti nejsou polohy, odejmenně však od poloh řečených se nazývají.

Je pak i *protivnost* ve vztažném, jako ctnost protivna nepravosti, jedna i druhá jsouce vztažné, a vědomost neznalosti. Ne ve všem ale vztažném je protivné. Neboť dvojnásobnému nic není protivné, ani trojnásobnému, a ničemu takovému.

Zdá se pak vztažné i *více* a *méně* přijímati. Podobné zajisté a nepodobné více a méně praví se, a rovné a nerovné více a méně se praví, každé z nich vztažné jsouc. Neboť podobné něčemu podobné praví se, a nerovné něčemu nerovné. Ne každé ale vztažné přijímá více a méně. Neboť dvojnásobné nedí se více a méně dvojnásobné a nižádné takové.

A všecko vztažné k sobě na opak se praví. Jako sluha páně sluhou praví se, a pán sluhy pánem; a dvojnásobné dvojnásobným polovice, a polovice polo-

vicí dvojnásobného; a větší větším menšího a menší menším většího. A taktéž i o jiném, leda že podle pádu druhdy v řeči rozdíl bude. Jako vědomost věditedln*ého* praví se vědomostí a věditedlné vědomostí věditedlným, a čití čitn*ého* čitím a čitné čit*ím* čitné.

A však někdy nebude zdáti se že jde na opak, nebylo-li, k němuž vztažné se praví, náležitě podáno, ale chybil-li podávající. Jako křídlo, bylo-li podáno co křídlo *ptáka,* nejde na opak: pták *křídla,* ježto prvé nebylo jest náležitě podáno: křídlo ptáka. Neboť, ne jelikž pták, tudíž jeho křídlo se praví, ale jelikž křídlatý jest. Jsou zajisté i mnohého jiného křídla, co není pták. Proto bylo-li náležitě podáno, jde i na opak; jako křídlo: *křídlatého* křídlo, a křídlaté: *křídlem* křídlaté.

Druhdy ale snad třeba i jmeno tvořiti, není-li jmena pohotově, k němuž by vztažné náležitě mohlo podáno býti. Jako byla-li opačina *lodi* podána, ne náležité děje se podání. Neboť ne jelikž loď lodí, tudíž její opačina se praví. Jsou zajisté i lodi, při nichž není opačin. Proto i nejde na opak. Neboť loď nepraví se loď opačiny. Ale snad vlastnější bylo by podání, by tak nějak podáno bylo: opačina — *opačinného* opačina, či jinak nekterak; ježto jmena není pohotově. A jde zajisté i na opak, bylo-li náležitě podáno; neboť opačinné — *opačinou* opačinné. A taktéž i při jiném. Jako hlava vlastněji podána byla by *hlavatého,* než když *živočicha* podána jest. Neboť ne jelikž živočich hlavu má. Mnozi zajisté z živočichů hlavy nemají.

A tak by nejsnáze as nabyl jmena, jemuž po hotově není, kdyby od pojmů prvotných jmena tomu přiložila se, co k nim jde na opak; jako při prvé řečeném od křídla křídlaté a od opačiny opačinné.

Všecko tedy vztažné, jestliže náležitě se podává, k sobě na opak praví se, ježto když jen maně podává se a ne k tomu k němuž samo se praví, pak na opak nejde. Míním, že ani z toho o čem uznáno, že na opak se praví, a jemuž jmeno pohotově jest, nic na opak nejde, jestliže jen ku případnému podává se, a ne k tomu, jímž samo se praví. Jako sluha, nebyl-li *páně* sluha podán, ale člověka neb dvounožce neb čehokoliv takového, nejde na opak. Neboť nevlastní to podání jest.

Dále bylo-li něco vlastně podáno, k němuž vztažně se praví, s odmísením všeho jiného co případné je a s pozůstatkem jedině toho, k němuž náležitě podáno jest: pak vždy k němu řečeno bude. Jako sluha, jestliže ku pánu praví se s vyloučením jiného všeho co pánu případné jest, jako býti dvounohým a vědy schopným a člověkem, a s pozůstatkem jedině toho, že pánem jest: pak vždy sluha k němu řečen bude. Neboť sluha páně sluhou slove.

Jestliže však nebylo náležitě podáno, k němuž něco vztažně se praví, s odmísením všeho jiného a s podržením jedině toho, k němuž podání se stalo: pak nebude k němu řečeno. Neboť budiž podáno: sluha *člověka* a křídlo *ptáka* a budiž odmíseno z člověka, že pánem jest; pak nebude více sluha říkati

se k člověku. Neboť není-li pána, aniť sluhy není. A taktéž i z ptáka odmíseno buď, že křídlatým jest. Pak již nebude křídlo náležeti k tomu co vztažné jest. Neboť není-li křídlaté, ani čí křídlo bude.

Dlužno tedy podávati, k čemu vztažné vlastně se praví. A je-li jmeno po hotově, snadné bývá podání; není-li však, bude as třeba jmeno tvořiti. A když tak podáno bude, pak na jevě jest, že každé vztažné k sobě na opak se praví.

Vztažné zdá se býti *přirozeně zároveň*. A při největším díle je v pravdě tak. Neboť zároveň dvojnásobné jest i polovice, a je-li polovice, je i dvojnásobné. A je-li pán, je i sluha; a je-li sluha, je i pán. A témuž podobně i jiné. A ruší se takové i vespolek. Neboť není-li dvojnásobného, není polovice; a není-li polovice, není dvojnásobného. A taktéž i při každém jiném takovém.

Ne při všem ale vztažném zdá se pravda býti, že přirozeně je zároveň. Neboť věditedlné prvějším vědomosti zdálo by se býti, ježto na mnoze o věcech již na snadu jsoucích vědomosti nabýváme. Neboť při málo kterém, ba při ničem neviděl by s věditedlným vědomost počínati zároveň. Dále, zrušeno-li věditedlné, zrušena spolu i vědomost; vědomostí ale věditedlné spolu se neruší. Neboť není-li věditedlné, není vědomost (sic by ničeho vědomost byla); není-li ale vědomost, nic nebrání, aby věditedlné nebylo. Jakož i čtverhrannost kruhu — ač je-li věditedlná — vědomosti její sice dosavad není, sama však vědi-

tedlná jest. Taktéž, zrušen-li živočich, nebude vědomosti, věditedlného ale mnoho býti může.

Podobně tomu i čití se má. Neboť čitné prvější než čití zdá se býti. Čitného zajisté zrušením spolu i čití se ruší, čitím ale čitné spolu se neruší. Neboť čití jsou po těle a v těle. Čitného pak zrušením i tělo ruší se, ježto i tělo náleží k věcem čitným. Není-li ale těla, pak zrušeno i čití. A tak zrušením čitného spolu i čití se ruší. S čitím ale čitné spolu se neruší. Živočicha zajisté zrušením čití zrušeno jest, čitné ale pobude, jako: tělo, teplé, sladké, hořké a vše jiné co čitné jest.

Dále čití zároveň s čitedlným rodí se. Neboť zároveň živočich rodí se i čití. Čitné ale i dříve jest než živočich neb čití. Oheň zajisté a voda a takové, z čeho i živočich je složen, jsou dřívé než živočich vůbec jest aneb čití. A tak by čitné dřívé než čití býti se zdálo.

Je pak pochybné, žádná-li bytost za vztažnou se nepokládá, jakož se podobá, či možné-li tak při některých druhých bytostech. Neboť o bytostech prvních je v pravdě tak, ježto ani celé ani jich částky vztažně se nepraví. Neboť člověk nějaký nedí se něčeho nějakým člověkem, ani skot nějaký něčeho nějakým skotem. A taktéž i údy. Neboť ruka nějaká nedí se něčeho rukou nějakou, ale něčeho rukou; a hlava nějaká nedí se něčeho hlavou nějakou, ale něčeho hlavou.

A taktéž i při druhých bytostech, aspoň při největším díle. Jako člověk nepraví se něčeho člověkem, ani skot něčeho skotem, ani dříví něčeho dřívím, ale něčím majetkem se praví. O těchto tedy patrné, že nejsou nic vztažného.

Při některých však druhých bytostech pochybné jest. Jako hlava něčeho praví se hlavou, a ruka něčeho praví se rukou a každé takové; tak že by vztažné býti se zdály.

Jestliže výměr vztažného dostatečně podán byl, pak velmi nesnadné ba nemožné jest ukázati, že nižádná bytost za vztažnou se nepokládá. Nebyl-li ale výměr dostatečně podán, nýbrž je-li *vztažné*, jemuž býti je tolik, jako k něčemu nějak se míti; snad by pak k tomu něco mohlo praviti se. Předešlý výměr nachází se sice při všem vztažném. Zatím ale není jednostejné, že vztažné se má k něčemu, a pak: že jímž samo jest, totéž druhého býti se praví.

Z toho na jevě jest, že zná-li kdo zevrub něco vztažného, bude i zevrub znáti, k němuž ono vztažně se praví. Je to již z věci samé zřejmé. Neboť zná-li kdo nějaké tohle že vztažné jest, a je-li vztažným býti tolik jako k něčemu nějak se míti, pak i zná, k čemu ono nějak se má. Neboť nezná-li vůbec, k čemu ono nějak se má: pak aniž znáti bude, má-li se k něčemu nějak.

Ale i při jednotlivém tak se jeví. Jako zná-li kdo určitě nějaké tohle, že dvojnásobné jest, hned i zevrub zná, čeho je dvojnásobné. Neboť neví-li je

něčeho určitého dvojnásobným, pak ani neví, je-li vůbec dvojnásobným. A taktéž i, zná-li nějaké tohle že lepší jest, hned bude třeba tudy i určitě věděti, čeho je lepším. Nebude ale neurčitě *věděti*, že horšího je lepším, neboť takto domysl rodí se a ne vědomost. Nebude zajisté již zevrub věděti, že horšího je lepším, kdyby pak událo se: že nic nad ně horšího není.

Patrno tedy, že, zná-li kdo určitě něco vztažného, nutné jest, aby určitě znal i ono, k němuž se praví. Hlavu ale a ruku a každé takové, jež bytost je, možno určitě znáti samo o sobě, k čemu ale praví se znáti netřeba. Neboť čí tato hlava aneb čí ruka, netřeba určitě znáti. A tak by věci ty nebyly vztažné. Nejsou-li ale vztažné, pak by v pravdě mohlo se říci, že nižádná bytost není vztažná. A snadže těžko o věcech takových náhle rozhodovati bez opětného uvážení. A však že jsme pochybnosti vzbudili o každé z nich, není bez užitku.

VIII.

Jakost zovu, podle níž jakovými nějak býti se praví. Je pak jakost z toho, co na mnohý spůsob se praví.

Jeden spůsob jakosti slujtež vlastnost a rozklad. *Vlastnost* dělí se od rozkladu, že mnohem trvalejší je a stálejší. Takové jsou vědomost a ctnost. Neboť vědomost zdá se býti něco stálého a nepohnutého, by i mírně někdo vědomost byl pojal, leda by změna

velká stala se od nemoci aneb čeho jiného takového. A taktéž i ctnost, jako spravedlnost a střídmost, a každé takové nezdá se býti pohybné aniž proměnlivé.

Rozklad ale slove, co hnutedlné jest a náhle proměňuje se, jako: horko a zima, a nemoc a zdraví a cokoliv jiného takového. Neboť dle nich je člověk v položení jakémsi, na kvap ale se mění: horký stane se studeným a zdravý nemocným. A taktéž i při jiném. Leda by některý i z těchto rozkladů délkou času v přirozenost přešel a stal se nezlečitedlný aneb naskrz nepohnutý, jejž by pak někdo snad již vlastností pojmenoval. Patrno však, že vlastnosti hledí vyjádřiti, co trvalejší jest a nepohnutější. Neboť kdo vědomosti na prosto nepodržují, ale nestálí jsou, o těch nepraví se že vlastnost mají, ač že i v položení jsou jakémsi ku vědomosti buď hůře, buď lépe.

Dělí se tedy vlastnost od rozkladu, že tento pohybný jest, ona pak trvalejší a nepohnutější. Jsou pak vlastnosti i rozklady, rozklady ale nejsou nutně vlastnosti. Neboť kdo vlastnosti mají, jsou zajisté dle nich i v položení jakémsi; kdo ale v položení jsou, nemají vesměs již i vlastnost.

Druhý rod jakosti je, dle něhož spůsobilým zoveme někoho ku pěstnictví neb závodnictví, anebo zdravotným neb stonavým, a vůbec cokoliv dle *přirozené schopnosti* neb *neschopnosti* název má. Neboť ne že by jaksi v položení bylo každé z nich jakové slove, ale že přirozenou má schopnost nebo neschopnost činiti něco snadně anebo něčeho neutrpěti. Jako pěst-

níci a běhouni nejmenují se tak, že by jaksi v položení byli, ale že přirozenou mají schopnost něco činiti snadně. A zdravotnými se jmenují, že mají schopnost přirozenou ničeho od náhody neutrpěti snadno, a nemocnými, že přirozenou mají neschopnost ničeho snadno neutrpěti od náhody.

A jim podobně má se i tvrdé a měkké. Neboť něco tvrdým slove, že má sílu ne snadno dělenu býti; a jiné měkkým, že nesilné jest k témuž.

Třetí rod jakosti jsou *jakosti trpné* a *trpnosti*. Jsou pak takové, jako: sladkost a hořkost a trpkost a vše co jim příbuzné; a dále: horko a zima a bělost a černost.

Že medle jakosti jsou, je zřejmé. Neboť co je bylo přijalo, jakovým po nich zove se. Jako med, že sladkost přijal, sladkým se zove a tělo bílým, že bělost přijalo. A taktéž má se i při jiném.

A trpnými jakostmi slovou, ne že by, co jakosti ty přijalo jest, samo něco bylo utrpělo. Neboť ani med, že by co byl utrpěl, sladkým slove, ani cokoliv jiného takového. A podobně tomu i horko a zima trpnými jakostmi slovou, ne že by, co je bylo přijalo, něco bylo utrpělo, ale že každá z jakostí řečených v smyslech trpnost působí, proto trpnými jakostmi nazývají se. Neboť sladkost působí trpnost jakousi v chuti a teplo v dotčení a podobně i jiné.

Bělost ale a černost a ostatní barvy ne v týž spůsob s řečenými trpné jakosti slovou, ale že z trpnosti byly jsou pošly. Že skrze trpnost mnohé pro-

měny barev dějí se, je na jevě. Neboť zastyděv se někdo, stal se červeným, a leknuv se, stal se bledým a v každém případu takovém.

A protož i kdyby někdo od přirození nějakou takovou trpnost byl utrpěl z případů nějakých přirozených, bude mu podobnou barvu míti. Neboť jaký nyní při zardění stal se rozklad věcí tělesných, tentýž i dle spořádání přirozeného mohl by státi se, tak že by od přirození podobná barva původ měla. Které tedy z případů takových od trpností nehnutých a trvalých počátek vzaly, jakostmi trpnými nazývají se. Ať již tedy v spořádání přirozeném bledost neb černost byla vzešla, jakosti nazývají se, (neboť jakovými slujeme po nich), anebo ať dlouhou nemocí neb opálením totéž bylo přihodilo se, bledost neb černost, a ne snadno ať pomíjejí anebo i po celý život trvají, jakostmi i ony slovou, ježto podobně od nich jakovými nazýváme se.

Co ale pochodí z případů snadno prchavých a rychle pomíjivých, slove trpnost a ne jakost; neboť jakovými nějak nezovou se po nich. Neslove zajisté ani stále červeným, kdo studem se červená, ani stále bledým, kdo strachem bledne; ale spíše že něco byl utrpěl. A tak trpnost takové slove, jakost ale nijak.

Podobně tomu i o *duši* jakosti trpné a trpnosti se říkají. Neboť co hned při narození od trpností jakýchsi nepohnutých počátek vzalo, jakost slove; jako divá třeštěnost a hněv a takové, ježto jakovými po nich nazývají se, totiž hněviví a třeštiví.

A podobně i které vytrženosti nejsou přirodilé, ale z některých jiných případů staly se těžko zapudlivé aneb i zhola nepohnuté, takové též jakostí jsou; ježto jakovými po nich nazývají se.

Co ale z případů rychle pomíjivých pochází, slove trpnost. Jako když někdo v bolesti stane se prchlivějším. Neboť ani zlostným se nepraví, kdo v trpnosti takové zlostnějším jest, ale spíše že něco byl utrpěl. A proto trpnost takové slove, jakost ale nijak.

Čtvrtý rod jakosti je *podoba* a věci každé příslušící *tvárnost*, a k tomu přímost a křivost a je-li co jim podobné; ježto od každého z nich jakovým nějak zove se. Neboť trojhranným neb čtverhranným býti slove jakovým nějak a též přímým neb křivým býti. A též dle tvárnosti každé jakovým nějak se zove.

Řídké pak a husté, a drsnaté a hladké zdají se sice jakoby něco jakového znamenaly; jeví se však takové cizím býti rozdělení jakového; ježto jedno i druhé spíše jakési položení částek vidí se znamenati. Husté totiž, že částky sobě jsou blízké, a řídké že vzdálené jsou jedna od druhé; a hladké že částky jaksi v rovné čáře leží, a drsnaté že částky jedny vynikají a jiné se tratí.

Snad že by i jiný ještě jakýsi spůsob jakosti se ukázal: ale nejhustěji řečené asi tyto jsou.

Jakosti tedy jsou ony již řečené, a jakové co po nich zove se odejmenně aneb jakkoliv jinak od nich.

Při největším díle, ba skoro veskrz zove se jakové odejmenně. Jako od bělosti bílý, od mluvnice

mluvnický, a od spravedlnosti spravedlný, a taktéž i při jiném. Při některých ale, proto že jakostem není jmena na snadu, nelze aby jakové po nich odejmenně nazývalo se. Jako běhounský aneb pěstnický, podle schopnosti tělesné tak navzvaný, od žádné jakosti nezove se odejmenně, ježto nenaskytují se jmena schopnostem, od nichž tito jakovými se nazývají, jakož na př. vědomostem, od nichž pěstníci neb zápasníci podle složitosti se zovou. Neboť zove se věda pěstnictví a zápasnictví a od nich odejmenně jakovými nazývají se, kdo tak jsou spořádani. Druhdy ale, ač i jmeno jakosti na snadu jest: předce nezove se odejmenně, co od ní jakovým se zove; jako od ctnosti šlechetný. Neboť že ctnost má, šlechetným sluje, ne ale od ctnosti odjmenně. Ne však při mnohém takto se děje.

Jakovým tedy slove, co odejmenně zove se od jakostí řečených aneb jakkoliv jinak od nich.

Je pak i *protivnost* v jakovém. Jako spravedlnost nespravedlnosti je protivna a bělost černosti a taktéž i jiné; a co po nich jakovým se zove, jako nespravedlivé spravedlivému a bílé černému.

Ne ale o každém to platí. Neboť rusému aneb bledému a takovýmto barvám nic není protivno, ač jakové jsou.

Dále, je-li z dvého protivného kterékoli jakové, i druhé jakové bude. To na jevě, kdo ostatních katégorií použije. Jako je-li spravedlnost protivna nespravedlnosti, a spravedlnost jakové, tudíž i nespravedlnost jakové. Neboť žádná z ostatních katégorií nehodí se

k nespravedlnosti: ani koliké ani vztažné, ani kdes a zhola nic takového, leda jakové. A taktéž i při jiném, co podle jakového je protivné.

Připouští pak jakové „*více*“ a „*méně*“. Neboť bílé jedno druhého více a méně bílým slove a spravedlivé jedno druhého více spravedlivým. A i jedno a též přírůstěk béře. Neboť bílé jsouc ještě bělejším státi se může. Ne veskrz, ale z většího dílu. Neboť spravedlnost, slove-li sama sebe více a méně spravedlností, mohl by někdo v pochybnost vzíti. A podobně i při jiných rozkladech. Mnozí odporují tomu. Pokládajíť, že zhola nesluší spravedlnost více a méně spravedlností zváti než sama v sobě jest, aniž zdraví sebe sama více a méně zdravím; že ale ovšem druh druha má méně zdraví a druh druha méně spravedlnosti, a taktéž i o mluvovědě a jiných rozkladech. Co ale po nich se zove, připouští bez odporu více a méně. Mluvovědnějším zajisté druh druha slove a zdravějším a spravedlivějším a taktéž i při jiném.

Trojuhelník ale a čtveruhelník nezdá se, že dopouštějí více, aniž z jiných obrazců kterýkoliv. Neboť co přijímá pojem trojuhelníka anebo kruhu, vše touž měrou trojuhelník aneb kruh jest. Co ale nepřijímá, z toho žádné nebude řečeno jedno více než druhé. Neboť čtveruhelník o nic více není kruhem než jinodélník; ježto ten i onen pojem kruhu nepřijímají. A vůbec, pakli by nepřijímalo jedno i druhé pojem věci, nebude jedno jí více řečeno než druhé. Ne všecko tedy jakové přijímá více a méně.

Z toho tedy co řečeno nic není jakosti vlastním. *Podobné* však a *nepodobné* jen podle jakostí praví se. Neboť podobné jedno druhému není jinak nikterak, než jelikž jakové jest.

A tak vlastním bylo by jakosti, že podle ní podobné praví se a nepodobné.

Nesmí nás ale másti, aby neřekl někdo, že uloživše sobě jednati o jakosti, mnoho vztažného přiměšujeme, ježto vlastnost a rozklad vztažné býti sme pravili. Neboť skoro při všem takovém rody vztažné se praví, jednotlivé ale nižádné. Věda, jsouc rod, jelikož věda druhého praví se (neboť něčeho věda se praví); z jednotlivých ale věd žádná, jelikž je, druhého se nepraví. Tak mluvověda nedí se něčeho mluvověda, aniž hudbověda něčeho hudbověda. Leč stalo-li by se, tedy podle rodu i tyto vztažně se praví. Jako mluvověda dí se něčeho vědou, ne něčeho mluvovědou; a hudbověda něčeho vědou dí se, ne něčeho hudbovědou. A takž vědy jednotlivé nejsou vztažné. Slujeme pak jakovými podle věd jednotlivých; neboť tyto i držíme. Vědoucími zajisté slujeme, že z věd jednotlivých některou držíme. A tak by vědy, každá jednotlivá, i jakostmi byly, po nichž druhdy i jakovými se zoveme. Tyto pak nejsou vztažné.

Dále, stalo-li by se, žeby jedno a též vztažné i jakové bylo, nebude nemístné, aby v obou rodech bylo vyčítáno.

IX.

Přijímá pak i činiti a trpěti protivnost a více a méně. Neboť hřáti a studiti, a hřánu býti a stuzenu býti, a radovati se a rmoutiti se jsou sobě protivné, a tak protivnost přijímají. Ale i více a méně. Neboť je možné více a méně hřáti a více a méně hřánu býti. Činiti a trpěti přijímají tedy více a méně.

O tom tedy řeči tolik. Bylo však praveno i o „ležeti“ v rozjímání o vztažném, že ležeti odejmenně od poloh praví se.

O [rodech] ostatních; kdys, kdes a míti, jelikož zřejmé jsou, nic o nich jiného nepraví se, než co na počátku řečeno bylo: že totiž míti znamená obův míti, zbroj míti; a kdes na př. v Lykeii a co ostatek o nich řečeno jest.

X.

O rodech tedy prvé položených stačí co praveno bylo. Třeba ale pověděti o protikladném, na kolikerý spůsob bývá položeno proti sobě.

Praví se jedno s druhým býti v protikladu na čtverý spůsob:

aneb co vztažné,
aneb co protivné,
aneb co zbavenost a vlastnost,
aneb co přívěť a odvěť.

Je pak každé takové položeno jedno proti druhému, ať v příkladu dím:

jednak co vztažné, tak dvojnásobné naproti polovici;
jednak co protivné, tak zlé naproti dobrému;
jednak dle zbavenosti a vlastnosti, tak slepota a zrak;
jednak co přívěť a závěť, jako „sedí“ „nesedí“.

Co jako *vztažné* položeno proti sobě, praví se, jelikž je, protějška, aneb jakkoliv jinak ku protějšku. Na př. dvojnásobné, jelikž je, druhého dvojnásobným praví se; neboť něčeho dvojnásobné jest. A vědomost věditedlnému co vztažné je naproti a slove vědomost, jelikž vědomost, věditedlného [vědomostí]; a věditedlné, jelikž [věditedlné] jest, ku protějšku svému, vědomosti, [věditedlným] praví se. Neboť věditedlné něčemu dí se věditedlné, totiž vědomosti. Co tedy jako vztažné položeno proti sobě, každé takové, jímž samo jest, druhého býti se praví, či jakkoliv jinak k sobě se praví.

Co ale jako *protivné*, jelikž jím jest, nijakž k sobě se nepraví, ale sobě protivným se praví. Nebo ani dobré zlého nedí se dobrým, ale zlému protivným, ani bílé černého bílým, ale jemu protivným. A tak dělí se protiklady tyto vespolek.

Které protivné takové jest, že v čem přirozeně bývá, aneb o čem se vyříká, vždy nutně jedno nebo druhé téhož protivného přichází: tomu nic není uprostřed. Protivnému ale, jemuž netřeba, aby jedno nebo druhé téhož v podkladu svém naskytalo se, tomu je vždy něco uprostřed. Jako nemoc a zdraví tělu živočišnému jsou přirozené a nelze zajisté jinak, než že jedno nebo druhé je v těle živočišném, buď nemoc, buď zdraví. A liché a sudé o čislu praví se a nelze

zajisté jinak, než že jedno nebo druhé v čísle jest, buď liché buď sudé. A není mezi nima nic uprostřed ani mezi nemocí a zdravím, ani mezi lichou a sudou.

Protivnému ale, jemuž netřeba, aby jedno nebo druhé ve podkladě svém se naskytalo, je něco u prostřed. Tak černé a bílé je přirozeně na těle a ne třeba, aby jedno nebo druhé z nich na těle vyskytalo se. Neboť všecko tělo není buď bílé, buď černé.

A zlý a dobrý říká se o člověku a o mnohém jiném, netřeba však, aby jedno nebo druhé z nich v tom bylo, o čem se vyříkají. Neboť všecko není buď zlé buď dobré. A je zajisté mezi nima něco uprostřed. Jako mezi bílým a černým šeré a bledé a jiné barvy jakékoliv. A mezi zlým a dobrým, co ani zlé ani dobré. A při některém protivném jsou jmena na snadu tomu, co je uprostřed. Jako prostřed bílého a černého je šeré a bledé a jiné barvy kterékoliv. Při jiném ale protivném nebývá snadno podati jmenem co je uprostřed, nýbrž odvětím obou krajů, co je uprostřed vyměřuje se; jako: ani dobré ani zlé, ani spravedlivé ani nespravedlivé.

Zbavenost a *vlastnost* praví se o jednom a témž nějakém, jako: zrak a slepota o oku. Vůbec pak řečeno: v čem vlastnost přirozeně bývá, o tom praví se jedno i druhé z nich, zbavenost i vlastnost.

Zbaveným pak *býti* tehdáž pravíme každé, ježto vlastnosti je schopné, když v čem vlastnost ta přirozeně bývá a když něco přirozeně je na tom, aby ji mělo, ona nenaskytá se. Neboť „bezzubé“ díme, ne

co zubû nemá, a „slepé“, ne co zraku nemá, ale co nemá, jsouc přirozeně na tom, aby mělo. Neboť mnohé již od narození ani zraku ani zubû nemá, a předce nedí se ani bezzubé ani slepé.

Zbavenu býti a vlastnost míti nejsou zbavenost a vlastnost. Zrak ovšem je vlastnost a slepota zbavenost; ale zrak míti není zrak aniž slepým býti slepota. Neboť slepota je zbavenost jakási, ale slepým býti je zbavenu býti, ne zbavenost. Kdyby slepota a slepým býti jedno a též bylo, oboje o jednom a témž by se vyříkalo. Avšak slepým sice praví se člověk, slepota ale nijak člověk se nepraví.

Zdá se pak, že i zbavenu býti a vlastnost míti jsou položeny proti sobě touž měrou, jako zbavenost a vlastnost. Spûsob zajisté protikladu je týž. Neboť jako slepota proti zraku položena, tak i slepým býti a zrak míti, jsou položeny proti sobě.

Aniž je odvěť a přívěť, co pod odvětí a přívětí jest. Neboť přívěť řeč je přívětná a odvěť řeč odvětná; co ale pod přívětí a odvětí jest, není řeč nikterak. Praví se ale, že i co pod přívětí a odvětí jest, položeno je proti sobě co přívěť a odvěť, ježto i zde spûsob protikladu je týž. Neboť jak asi přívěť položena proti odvěti, jako: „sedí“ proti „nesedí“, takž i věci jima podřaděné jsou proti sobě, totiž: seděti a neseděti.

Že zbavenost a vlastnost nejsou položeny proti sobě na spûsob vztažného, je patrné. Neboť čímž každé jest, protějška se nepraví. Zrak zajisté není zrakem

slepoty aniž jinak jakkoliv ku protějšku tomu se praví. A touž měrou ani slepota neslula by slepotou zraku, zbavenost však zraku slepota ovšem sluje, slepota zraku ale nesluje. Dále vztažné všecko k sobě na opak praví se; a protož i slepota, kdyby co vztažného byla, šlo by k ní i na opak, k němuž slepotou se praví. Avšak nejde naopak, neboť zrak nepraví se slepoty zrakem.

Že pak ani na spůsob protivného není proti sobě, co dle zbavenosti a vlastnosti praveno, jde tudy na jevo. Z dvého protivného, jemuž nic není uprostřed, je dlužno, aby v čem přirozeně bývá, aneb o čem se vyříká, vždy jedno nebo druhé téhož se vyskytalo. Neboť takovým protějškům nic nebylo uprostřed, z nichž jednomu nebo druhému třeba bylo, aby v podkladě svém se vyskytal, jako při nemoci a zdraví a lichém a sudém. Z dvého protivného ale, jemuž je něco uprostřed, není nikdy třeba, aby v každém jedno nebo druhé téhož vyskytalo se. Neboť aniž třeba, aby veškeren podklad bílý neb černý byl, aniže horký neb studený, ježto nic nevadí, aby jim něco uprostřed bylo. Dále i takovému protivnému bylo něco uprostřed, jemuž nebylo třeba, aby jedno nebo druhé téhož v podkladě bylo, leda jimž od přirození jedno přisluší, jako ohni býti horkým a sněhu bílým. Neboť při takovém třeba, aby určitě to neb ono vyskytalo se a ne maně kterékoliv; ježto nelze aby oheň byl studený ani sníh černý. Protož netřeba, aby ve všem, ježto protivného je schopno, jedno nebo druhé téhož naskytalo se, nýbrž jen

v takovém, jemuž přirozeně jedno přísluší, a sice určité jedno a ne maně kterékoliv.

O zbavení ale a vlastnosti ani jedno ani druhé řečené pravda není. Neboť netřeba, aby v tom, co zbavení a vlastnosti je schopno, vždy jedno nebo druhé téhož naskytalo se. Co ještě nedospělo, aby zrak mělo, nedí se zajisté ani slepé ani zrak mající. A takž by zbavenost a vlastnost nenáležely k takovému protivnému, jemuž nic není uprostřed. Avšak zbavenost a vlastnost nenáležejí ani k takovému protivnému, jemuž je něco uprostřed. Neboť v jisté době musí v každém, jež zbavenosti a vlastnosti je schopno, jedno nebo druhé téhož vyskytati se. Jak mile něco dospělo, aby zrak mělo, pak zajisté bude říkati se buď slepé buď zrak mající, a sice ne určitě jedno nebo druhé téhož, ale náhodou kterékoliv; neboť není třeba, aby výhradně buď slepé bylo, buď zrak mající, ale jak se hodí, to neb ono. Při protivném ale, jemuž je něco uprostřed, nebylo nikdy třeba, aby ve všem jedno nebo druhé téhož naskytalo se; nýbrž jen v některém, a v tom pak jen určité jedno. A tak na jevě jest, že nikterak na spůsob protivného není v protikladě, co dle zbavenosti a vlastnosti položeno proti sobě.

Dále při protivném, je-li podklad jaký, možné jest, aby měnilo se jedno ve druhé, leda by něčemu od přirození jen jedno slušelo, jako ohni horkým býti. Neboť i zdravé může onemocněti a bílé černým se státi a studené horkým, a z dobrého může zlý pojíti a ze zlého dobrý. Neboť zlý k ušlechtilejším pracím

a řečem veden, již by, ať i maličko, v lepšího prospěl. Jak by ale jednou i jen malý prospěch vzal, patrno, že buď na celo by se proměnil, aneb ovšem valný pokrok by učinil. Neboť vždy k ctnosti stane se přichylnějším, by i dost skrovný přírůsteček byl vzal na počátku, tak že podobné, že vždy větší prospěch bráti bude, a když vždy tak se poděje, na konec v protivnou povahu přejde, leda by čas mu v tom zabránil.

Při vlastnosti ale a zbavení nelze, aby vespolná stala se proměna. Neboť od vlastnosti k zbavenosti děje se sice proměna, od zbavenosti ale k vlastnosti nemožná jest. Neboť aniže oslnuv kdo zase prohlídl, aniž plechatý zase vlasatým stal se, aniž bezzubému zuby narostly.

Co na spůsob *přívěti* a *odvěti* v protikladě jest, není patrně dle žádného z řečených spůsobů v protikladě. Zajisté jen při takovém vždy jedno téhož musí pravé a druhé křivé býti. Neboť ani při protivném třeba, aby vždy jedno pravé a druhé křivé bylo, ani při tom co vztažné jest, ani při vlastnosti a zbavení. Jako zdraví a nemoc jsou si protivné a nikteré ani pravé ani křivé není. A taktéž i dvojnásobné a polovice na spůsob vztažného jsou v protikladě, a není z nich nižádné ani pravé, ani křivé. Aniž co dle zbavenosti a vlastnosti je proti sobě, jako zrak a slepota. A vůbec co v nižádném spojení nepraví se, z toho žádné ani pravé, ani křivé není. Řečené protiklady ale vesměs krom spojení se praví.

Zatím ale nejspíše při protivném, když ve spojení praví se, zdálo by se přicházeti. Neboť že „Só-

kratés zdráv“ protivné jest tomu, že „Sókratés nemocen.“ Avšak ani při takovém není třeba, aby vždy jedno pravé, a druhé křivé bylo. Neboť, je-li v skutku Sókratés, bude ovšem jedno pravdivé a druhé křivé; není-li ale Sókratés, obé křivé bude, ježto pravé není, ani že Sókratés nemocen ani že zdráv, není-li naprosto Sókratés.

Při zbavení ale a vlastnosti, není-li podklad naprosto, ani jedno ani druhé pravda není; a je-li podklad, ne vždy jedno je pravé a druhé křivé. Neboť že zrak má Sókratés, a že slep je Sókratés, je položeno proti sobě co zbavenost a vlastnost; a je-li v skutku Sókratés, netřeba, aby jedno pravé nebo křivé bylo (kdy totiž ještě není přirozeně na tom, aby zrak měl, obé křivé jest); a není-li zhola Sókratés, i pak obé křivé je: i že zrak má i že slep jest.

V přívěti ale a odvěti, budiž podklad či nebuď, vždy jedno bude křivé a druhé pravé. Neboť z toho: že Sókratés nemocen, a že Sókratés není nemocen, patrně jedno je pravé nebo křivé, je-li v skutku Sókratés; a není-li, taktéž, ježto, není-li Sókratés, je křivé že je nemocen a pravé že není nemocen. A takž jen tomu, co jako přívěť a odvěť položeno proti sobě, náleželo by vlastně, že vždy jedno téhož pravé nebo křivé jest.

XI.

Dobrému nutně zlé je protivno, jakž na jevě jest z jednotlivých dokladů. Tak zdraví nemoc je protivna a zmužilosti bojácnost a podobně i při jiném. Zlému ale druhdy dobré je protivno a druhdy zlé. Neboť

nedostatku, jakož zlému přílišnost protivna, rovněž zlé. Ale touž měrou i střídmost obému protivna, jsouc dobré. To však jen při málo kterém shledal by, nejhustěji ale vždy zlému dobré protivno jest.

Dále při protivném netřeba, je-li jedno aby i druhé bylo. Neboť všickni-li zdrávi, zdraví bude, nemoc ale nijak. A podobně i, všecko-li bílé, bělost bude, černost ale nijak. Dále je-li tomu že Sókratés nemocen protivné že Sókratés zdráv, a nelze-li, aby oboje v témž bylo zároveň, pak nebylo by lze, aby, je-li jedno protivné, i druhé bylo. Neboť je-li v pravdě: že Sókratés zdráv; pak by nebylo: že Sókratés nemocen.

Je i na jevě, že protivné přirozeně vyskytá se v tom neb na tom, co buď tvarem, buď rodem jednaké jest. Nemoc zajisté a zdraví v těle živočišném přirozeně vyskytají se; bělost pak a černost na těle vůbec; a spravedlnost a nespravedlnost v duši člověka.

Nutno pak, aby všeliké protivné buď v témž rodu, buď v protivných rodech, buď samo rodem bylo. Neboť bílé a černé v témž jsou rodu (ježto barva jich rodem), spravedlnost pak a nespravedlnost jsou v rodech protivných (ježto oné rodem je ctnost, této nepravost); dobré však a zlé nejsou v rodu, ale jsou samy něčeho rodem.

XII.

Prvějším jedno druhého slove čtverako.

Předně a nejvlastněji podle času, podle něhož starším jedno druhého a dávnějším slove; neboť tím že delší čas je, něco i starším i dávnějším slove.

Za druhé, co nejde naopak podle posloupnosti v bytu; jako jedna dvou prvější. Nebot jsou-li dvě, hned i následuje, že jedna jest; jedna-li však jest, netřeba, aby dvě byly. Pročež nejde naopak od jedné posloupnost bytu ostatnímu. Prvějším pak zdá se býti ono, od něhož bytu posloupnost nejde naopak.

Za třetí pak dle pořadu jakéhos slove něco prvějším, jako při vědách a řečích. Nebot u vědách dokličujících je něco pořadem prvější a něco pozdější (tak v měřictví jsou počátkové pořadem prvější vět a v mluvovědě písmena prvější slabik). A v řečích podobně. Nebot úvod výkladu samého pořadem prvější jest.

Dále, krom již řečeného lepší a vzácnější zdá se přirozeně býti prvější. Nebot i lid má ve zvyku, kdo u něho u větší cti a lásce jsou, nazývati je u sebe přednějšími. Je pak tuším ze všech spůsobů „prvějšího" tento nejméně náležitý.

Řečené spůsoby prvějšího as tolikeré jsou. Zdálby se však krom dotčených i jiný spůsob býti prvějšího. Nebot z toho, co dle posloupnosti v bytu jde k sobě naopak, mohloby, co druhému jaksi bytu jeho je příčinou, dobře nazývati se přirozeně prvějším. A že jest v skutku něco takového, je na jevě. Nebot že „člověk jest" jde podle posloupnosti v bytu na opak s pravdivým téhož vyrčením; ježto, je-li v skutku člověk, pak i řeč je pravdiva, jížto díme, že člověk jest. A jde zajisté i na opak. Nebot je-li řeč pravdiva, jížto díme, že člověk jest, pak jest i v skutku člověk. A pravdivá řeč ta není ovšem nijak příčinou, že věc

v skutku je, věc ale jeví se arci jaksi příčinou býti, že řeč je pravdiva. Neboť že věc je neb není, tím řeč pravdiva nebo křivá slove. A takž dle patera spůsobu prvějším jedno druhého slove.

XIII.

Zároveň slove prostě a nejvlastněji, jehož početí je v času jednakém. Neboť žádné téhož ani dřívé ani poslé není. Zároveň pak podle *času* takové praví se.

Přirozeně však zároveň slove, co podle posloupnosti v bytu jde k sobě sice naopak, nijak ale jedno druhému bytu jeho není příčinou. Jako při dvojnásobném a polovici, ježto jdou sice k sobě na opak (neboť, je-li dvojnásobné, je i polovice; a je-li polovice, je i dvojnásobné), žádné ale žádnému není bytu jeho příčinou.

A i co z téhož rodu rozděleno proti sobě, slove přirozeně zároveň. Slove pak rozděleno proti sobě, co v témž je rozdělení. Jako létavé proti pěšímu a vodnímu. Z téhož zajisté rodu rozdělené jsou proti sobě; ježto živočich takto dělí se: na létavé a pěší a vodní. A žádné z nich není prvější nebo pozdější, nýbrž přirozeně zároveň takové býti se jeví. Mohlo by pak každé takové zase na tvary býti rozděleno, totiž: pěší a létavé a vodní. Bude tedy i takové přirozeně zároveň, co z téhož rodu v témž rozdělení jest.

Rodové pak tvarův vždy prvější jsou. Neboť nejdou k sobě na opak podle posloupnosti v bytu. Jako je-li vodní, je i živočich; je-li ale živočich, netřeba, aby vodní bylo.

Přirozeně zároveň slove tedy, co jde k sobě na opak dle posloupnosti v bytu, nijak ale jedno druhému bytu jeho není příčinou; a co z téhož rodu rozděleno je proti sobě. A *prosté* zároveň [slove], jehož početí je v času jednakém.

XIV.

Hnutí tvarův je šestero: početí, hynutí, přibývání, ubývání, jinačení se, proměna místa.

Ostatní hnutí [krom jinačení se] jsou patrně rozdílná vespolek. Neboť početí není hynutí, aniže přibývání ubývání, ani proměna místa [za jedno je s kterýmkoliv hnutím právě zmíněným]. A tak i hnutí ostatní.

Při jinačení ale je jaksi pochybné, aby co se jinačí, nebylo jemu někdy podle některého z ostatních hnutí jinačiti se. Toho ale v pravdě není. Neboť stává se, že téměř podle všech jakostí aneb podle nejvíce jich jinačíme se, nemajíce účasť v jiném hnutí nižádném. Co podle jakosti se hýbe, netřeba zajisté, ani aby jeho přibývalo ani ubývalo. A touž měrou i o hnutích ostatních. A takž rozdílné bylo by jinačení se vedle hnutí ostatních. Ježto kdyby s některým z nich za jedno bylo, musilo by co se jinačí, hned i jeho ubývati aneb přibývati, anebo za některým z ostatních hnutí se bráti. Toho ale netřeba. A taktéž i čeho přibývá, aneb co jiným některým hnutím se hýbe, musilo by jinačiti se. Je však některé, jehož přibývá a co ne-

jinačí se. Jako čtverce, obložen-li gnómonem *), zajisté přibylo, ale nic nestal se jinačejším. A tak rozdílná byla by hnutí vespolek.

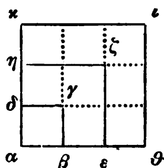
Je pak hnutí naprosto vzatému poklid protiven, a hnutím jednotlivým hnutí jednotlivá, totiž: vzniku zánik, přibývání ubývání, a proměně dle místa poklid dle místa. V proměně dle místa zdají se nejvíce sobě naproti býti hnutí k místům protivným,

---

*) *Gnómony* znamenaly již Pythagorským čísla *lichá* vůbec, o nichž vesměs platí: že k čtverci připojená dávají opět čtverec;

$$1^2 + 3 = 4 = 2^2$$
$$2^2 + 5 = 9 = 3^2$$
$$3^2 + 7 = 16 = 4^2$$

a t. d.

Položíme-li v čtverci $\alpha\beta\gamma\delta$ stranu $\alpha\beta = 1$ a tedy čtverec sám $= 1^2$, a prodloužíme-li strany $\alpha\beta$ a $\alpha\delta$ každou o její délku k bodům ε a η, dostaneme, vedouce $\varepsilon\zeta \parallel \alpha\eta$ a $\eta\zeta \parallel \alpha\varepsilon$, nový čtverec $\alpha\varepsilon\zeta\eta = 2^2 = 4$, v němž obklad $\beta\varepsilon\zeta\eta\delta\gamma\beta$, majíc prvotní čtverec $\alpha\beta\gamma\delta$ třikráte v sobě, představuje prostorně liché číslo 3, a je *gnómonem* čtverce prvotního. Obklad $\varepsilon\vartheta\iota\kappa\eta\zeta\varepsilon = 5$ je gnómonem čtverce $\alpha\varepsilon\zeta\eta = 2^2 = 4$ a dává s ním nový *čtverec* $\alpha\vartheta\iota\kappa = 3^2 = 9$ a t. d. Připojením gnómonů vždy tedy čtverce sice *přibývá*, ale sama *podoba* čtvercova nejinačí se. Z obrazce našeho je i patrné, že γνώμων má podobu *úhelnice*, jakož slovo to skutečně i úhelnici i ručičku na hodinách slunečních, též v podobě úhelnice upravenou, u Řeků znamenalo.

jako pohybu z dola pohyb s hůry, a pohybu s hůry pohyb z dola.

Ostatnímu ale z podaných hnutí není snadno stanoviti, co as protivné jest. Zdá se, že nic není mu protivné, leda by kdo i při něm poklid dle jakového za protějšek položil anebo proměnu v protějšek jakového; jakož i proměně dle místa poklid dle místa aneb pohyb k místu protivnému za protějšek se klade. Neboť *jinačení se* je proměna dle jakového. A takž pohybu dle jakového bude naproti poklid dle jakového, aneb proměna v protějšek jakového; jako běleti naproti „černěti“.

Neboť věc se jinačí, když proměna děje se v protějšek jakového.

XV.

Míti říká se na kolikerý spůsob:

Buď jako vlastnost a rozklad aneb jinou *jakost* nějakou. Neboť říká se, že vědomost jakousi máme a ctnost.

Buď co *koliké;* tak jakou kdo právě velikost má. Neboť říká se, že má velikost tříloketnou neb čtverloketnou.

Buď jako co *na těle* máme; tak plášť neb sukni.

Buď jako *na údu;* tak na ruce prsten.

Buď co *úd;* tak ruku neb nohu.

Buď jako *v nádobě;* tak měřice pšenici neb sud víno. Neboť říká se, že sud má (neb drží) víno

v sobě a měřice pšenici. To tedy všecko říká se míti jako v nádobě.

Buď jako *statek*. Neboť říká se, že dům neb roli máme.

Praví se ale též, že máme ženu a žena muže. Zdá se však právě řečený spůsob „něco míti“ nejméně býti přiměřeným. Neboť „ženu má“, tím nic jiného neznamenáme než že s ní bydlí.

Snad že by i jiné některé spůsoby objevily se „míti něco“; ale v řeči nejobvyklejší skoro všecky vyčteny jsou.

Přehled a výklad.

Hlava I.

Spolujmenné, ***jehož jmeno společné a význam jinaký*** **(ζῷον člověk i obraz); soujmenné,** ***jehož jmeno společné a význam jednaký*** **(ζῷον člověk i skot); odejmenné,** ***cokoliv od něčeho dělíc se pádem podle jmena název má*** **(od mluvovědy mluvovědný, od zmužilosti zmužilý).**

První dva výrazy *ὁμώνυμα* **a** *συνώνυμα,* **spolujmenné a soujmenné, znamenaly před Aristotelem podle etymologického původu pouhou společnost jmena bez všelikého rozdílu. Aristotelés, bližším vyměřením smysl protivný do nich položiv, první proti sobě je postavil. Boëthius, římský filosof a překladatel logických spisů Aristotelových (usmrcen ok. 526), překládá** *ὁμώνυμα* ***aequi*voca,** *συνώνυμα* ***uni*voca; jiní** *ὁμώνυμα* ***ambigua*** **tlumočili.**

Slovce *ζῷον* **(str. 1. ř. 2. 5) znamená v řeckém živočicha i obraz, jako asi slovce** ***živo*** **v slovech živočich a v slovanském живописьць = živopisec, doslovný překlad řeckého** *ζω-γράφος,* **kdo živé věci** ***piše*** **t. j. maluje, malíř. Obraz „psáti" místo malovati přichází i u Štítného v řeč. besed.: „*Psaný* obraz neb vyře-**

zaný“ a v Nauč. křest. (rkp. mus. I. C. 11): „Proto je ta cnost *psána* s rukama nedviezima“ t. j. vyobrazena s rukama nedvědíma.

Spolujmenné za tímž jmenem význam rozdílný skrývajíc zove se u Aristotela i: „*dvojité*“ *διττόν*. Top. I (IX) 4. Příčina spolujmennosti je *nedostatek jmen*. Tak kruh *κύκλος* slove i kruh prostě řečený, kruh jenž na mysli je mathématiku, i kruh hmotný z kovu neb ode dřeva, protože není zvláštního jmena kruhům jednotlivým. Mtf. Z. 10. Spolujmenné je příčinou *nejasnosti τοῦ ἀσαφῶς*. Jako když zdraví praví se býti souměrnost *συμμετρία* horka a zimy. Top. Z. 2. Proto spolujmennosti *sofistu* jsou prospěšné, aby jimi klamal. Rhet. Γ 2. Jsou pak rozdílné, jedna *blízká*, druhá *daleká*, a proto jedna patrnější a druhá skrytější. Tak různost významu je patrna, když „*klíč*“ *κλείς* zove se spolujmenně i kost pod hrdlem zvířat i jímž dveře se zamykají. Eth. Nik. E 2. Všecko béře jaksi *původ ze spolujmenného* na spůsob věcí přirozených aneb z *částky* spolujmenné, jako dům skutečný béře původ z domu, jenž na mysli byl staviteli. A símě (živočišné i rostlinné) působí jako při věcech řemeslných a umělých se děje, neboť má ono tvar a podobu (budoucího živočicha neb rostliny) mocensky v sobě, a z čeho símě pochodí, je jaksi spolujmenné. Mtf. Z 4. Co nemůže konati *úkon* svůj, je toliko spolujmenné. Všecko jen *skutkem* vyměřeno jest a *schopností*, a proto, kdy již takové není, nesluší tímž je nazývati, leda spolujmenně. Pol. A 2. Umrlec, ač

tutéž tvárnost a postavu má, není člověk leda spolujmenně. Meteor. *A* 12. Oko živé, nemá-li zraku, není oko, leč spolujmenně, právě jako oko z kamene a oko vyobrazené. De An. B 1. Ruka všelijak spořádaná, jako z litiny neb ze dřeva, není ruka leda spolujmenně, jakož i lékař vyobrazený; neboť nemůže ona konati úkon svůj, jakož ani fletna z kamene, aniž lékař vyobrazený. De part. an. A 1. Sekera, neschopná k štípání, není sekera. De An. B 1. Píla ode dřeva není píla, leda jen jako obraz a spolujmenně. Meteor. *A*12.

Spolujmenné praví se ve smyslu rozdílném a tudíž *kolikém*. Avšak ne každé, co *ve smyslu kolikém* se praví, *τὸ πολλαχῶς* neb *πλεοναχῶς λεγόμενον*, je i spolujmenné. Tak *bytné τὸ ὄν* dí se mnohonásobně, neboť podle obrazců katégorií *κατὰ τὰ σχήματα τῶν κατηγοριῶν* se praví, znamenajíc jednou *bytost* a nějaké tohle, a pak *koliké* a *jakové* a vše jiné co tak se vyříká, avšak za jednakým tím jmenem *τὸ ὄν* neskrývá se význam ani naprosto různý, aniže zcela jednaký t. j. vše, co *bytné* slove a o čem pravíme že *jest*, nepraví se jím ani spolujmenně ani soujmenně, nýbrž jen tou měrou náleží k sobě, jelikož k témuž původu a základu, totiž k *bytosti* se odnáší a od ní závisí. Neboť jedno slove bytné, že *bytost* jest a jiné že *jakost* bytosti a t. d., právě jakož „zdravé“ všecko vzhledem k zdraví se praví, jedno že zdraví *opatruje* (byt zdravý), a jiné že je *přivodí* (lík zdravý), a jiné že *znamením* zdraví je (zdravá barva). Co tedy jako bytné a zdravé a j. význam

majíc koliký k jednomu a témuž se odnáši, stojí jaksi uprostřed mezi spolujmenným a soujmenným, a povážíme-li, že jádrem spisku tohoto je pojednání o bytném dle obrazců katégorií rozdílném, bude patrné, proč na samém jeho začátku příbuzné pojmy spolujmenného a soujmenného se vykládají.

Že něco má *význam koliký*, poznati lze (dle Top. A 15):

1. z jeho **protějšků** *a)* jmenem anebo tvarem rozdílných: mají-li samy smysl koliký. Tak *„ostré“ ὀξύ,* ježto řečeno o zvuku za protějšek má *temné βαρύ*, a o úhlu řečeno za protějšek má *tupé ἀμβλύ,* musí i samo význam míti dvojí. „Jasné“ *λευκόν,* ježto o zvuku i o barvě se praví a jedno sluchem a druhé zrakem se chápe, dává na jevo význam tvarem rozdílný; a taktéž i temné *μέλαν,* protějšek jasného. A podobně „ostré“ *ὀξύ,* řečené o chuti a o úhlu, z nichž jedno chutí a druhé hmatem rozeznává se, je u významu svém tvarem rozdílné; a taktéž i tupé *ἀμβλύ,* protějšek ostrého. Neboť *„jednakého tvarem jednaké čití“* jest.

b) Význam koliký poznává se i z toho, že jedno *má* protějšek a druhé *nemá* Tak rozkoši z napití protivna otrapa žízně, rozkoši ale z rozjímání duševního nic není protivné. Lásce duševní nenávist protivna, lásce tělesné nic protivno. Rozkoš tedy i láska každé je spolujmenné.

c) Kolikost významu plyne i z článků mezi protějšky *středních*:

α) když jedněm protějškům je *něco* uprostřed a druhým *nic*. Tak jasnému a temnému, řečeným o barvách, je „šeré“ φαιόν uprostřed, o zvuku však řečeným nic není uprostřed;

β) když jedněm i druhým protějškům je něco uprostřed, ale *ne jedno a též*;

γ) když jedněm protějškům *více článků* uprostřed a jiným *jeden*. Tak jasnému a temnému, řečeným o barvách, je mnohé uprostřed, t. barvy všeliké; o zvuku však řečeným není leč jedno uprostřed „sípavé“ σομφόν.

2. Z protikladů *protivětných* má-li jeden význam *koliký*, i druhý míti jej bude. Má-li „*neviděti*“ dvůj význam: zrak nemíti a zraku v skutku neužívati; bude i „*viděti*“ dvůj význam míti: zrak míti a zraku užívati.

3. Má-li z toho, co *dle zbavení a vlastnosti* se praví, jedno význam *koliký:* i druhé jej míti bude. Pravíme-li „cítiti“ o duši i o těle (radost, píchnutí cítiti); též i „necítiti“ o obou praveno bude.

4. Má-li jedno *zakončení slova* (πτῶσις) význam několiký, i druhé jej míti bude. Znamená-li „zdravé“ co zdraví přivodí, a co zdraví chrání, a co zdraví ukazuje, též i „zdravě“ toliký význam míti bude.

5. Spolujmennost i tím projevuje se, když *rody* toho, co tímž jmenem se vyříká, nejsou při všem jednaké. Jako „dobré“ znamená o jídle co libost *působí*, a o duši *jakost* její nějakou, že střídmá, statečná, spravedlivá jest, a o tom co „v hod“ je znamená *kdy*,

4

a o tom co „s mírou“ jest, t. čeho ani příliš ani málo není, znamená *koliké*. Jedno tedy a též slovo „dobrý“ hledíc k rodům kolikým vždy jiný smysl zavírá v sobě, jednou znamená činiti, druhé jakost, třetí čas, čtvrté kolikost; a je tedy spolujmenné

6. Jsou-li rody toho, co *za tímž jmenem* jest, různé a sobě nepodřaděné: bude i význam slova rozdílný. Tak za jmenem ὄνος tají se dvůj význam „osla“ i „láky“, z nichž jedno rodem je živočich a druhé nádoba.

7. U výměrech složitých, po části jednostejných, když vyňato bude co v každém je *zvláštního*, musí význam toho, co v obou *zbude*, býti jednaký. Není-li, pak slovo spolujmenné jest. Tak tělo *jasné* σῶμα λευκόν, co tokovouto „barvu“ má, a zvuk *jasný* φωνὴ λευκή, tolik co „pronikavý“. Jasné je tedy spolujmenné.

8. Když jedno nedá *srovnati se* s druhým, ani že jedno je *více* než druhé, ani že *touž měrou* jest: pak je spolujmenné. Tak „jasný“ o zvuku a plášti nedí se ani touž měrou, ani o jednom více než o druhém, jsouc spolujmenné. A takž i „ostrý“ o chuti a o zvuku.

9. Když co pod tímž jmenem jest, *rozdílem* je *rodů různých* a sobě vespolek *nepodřaděných*. Tak „ostrý“ ὀξύ, jsouc rozdílem zvuků a úhlů, je spolujmenné

10. Když toho, co za tímž jmenem jest, *různé* jsou *rozdíly*. Tak „barvitost“ χρῶμα jiné vykazuje rozdíly při tělech než při zvucích, a protož spolujmenné jest. Neboť *jednakého jednaké rozdíly* jsou.

11. Když z toho, co za tímž jmenem jest, jedno je *tvar* a druhé *rozdíl*. Tak λευκόν (bílé) o těle řečeno je tvar

barvy, a *λευκόν* (jasné) o zvuku řečeno je rozdíl. Že pak *tvar ničeho není rozdílem*, tedy je *λευκόν* spolujmenné.

Ὁμώνυμον, znamenajíc toliko *spolnost jmenu* a ne rozdílnost pojmův bytostí, vyskytá se i u samého Aristotela, když praví, že část žíly je též žíla a tedy *ὁμώνυμον*, část tváře ale že není tvář a tedy *οὐχ ὁμώνυμον*. De part. an. *B* 2.

Soujmenné = jehož i jmeno společné i pojem týž (str. 7, ř. 29.); = jehož jeden dle jmena pojem; = v čemkoliv jmeno i pojem znamená jedno a též; = jehož výměr v témž rodu jest. *) Soujmenné nazývá Aristotelés i *vlastní* *κύρια τε καὶ συνώνυμα*, jako kráčeti a jíti. Rhet. *Γ* 2.

Soujmenný je *rod* i *tvar*. Top. *Δ* 3. O všech tvarech rod se vyříká. *Δ* 6. Všecky rody soujmenně o tvarech vyříkají se. Neboť i jmeno i pojem rodův tvarové přijímají *B* 2.

Soujmenné vše je *srovnatedlné* *συμβλητόν*, neboť aneb *touž* měrou řečeno bude, aneb jedno *více* než druhé. *A* 15. Tak nelze srovnati, zdali „ostřejší“ je pero psací aneb víno aneb struna dolejší, protože spolujmenné není srovnatedlné, ale struna dolejší s obdolejší je srovnatedlná, protože „ostré“ při obou *týž význam* má. Fys. *H* 4. —

---

*) *συνώνυμα δέ γε ἦν ὧν καὶ τοὔνομα κοινὸν καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός*. Kat. V. — *συνώνυμα γὰρ ὧν εἷς ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος*. Top. *Z* 10. — *ἐν δὲ τοῖς συνωνύμοις καὶ ἐν ὅσοις τὸ ὄνομα καὶ ὁ λόγος τὸ αὐτὸ σημαίνει*. *Θ* 13. *ἔστι τις ἀδικία παρὰ τὴν ὅλην ἄλλη ἐν μέρει συνώνυμος ὅτι ὁ ὁρισμὸς ἐν τῷ αὐτῷ γένει*. Eth. Nik. *E* 4.

Část kosti, masa, tuku, všeho co z *jednostejných* částek je, *τὰ ὁμοιομερῆ* je soujmenná celku; de gen. et corr. *A* 1. kopyto, roh a t. d. soujmenné svým částkám; de part. an. *B* 9. — Všecko *spojité*, *συνεχές* continuum, je takové, že je něco soujmenného prostřed jeho konců; mezi dvěma koncema času je též čas. Fys. *Z* 3. — Věci vezdejší jsou soujmenné ideám Platonským. Mtf. *A* 6., t. j. mají vedle téhož jmena i týž pojem bytosti.

Odejmenné *παρώνυμα* srovn. V. st. 16, ř. 13; VIII. st. 26. ř. 27.

Slovce „pád" *πτῶσις* st. 1, ř. 14. znamená Aristotelu ne jen proměny ohýbáním *jmena* pošlé, ale i koncovky *časoslovné* a takové, jimiž podstatné mění se na *přídavné* a přídavné na *příslovce*. Nynějšího užšího významu nabylo slovo *πτῶσις* teprva ve škole stoiské. Ve smyslu *logickém* znamenají Aristotelu *πτώσεις* v každém obrazci syllogismu rozmanité jeho *spůsoby* (modi) dle rozdílné jakosti a kolikosti obou návěstí. Spůsoby ty Aristotelés jedenkráte a řečtí jeho vykladači napořád slovem *τρόπος* označují.

Hlava II.

Co se praví, jednak ve spojení praví se a jednak krom spojení (člověk běží, člověk vítězí; člověk, skot, běží, vítězí). *Cokoliv jest:*

1. dí se *o podkladě, a* není *v podkladě* (člověk dí se o člověku nějakém);

2. je *v podkladě a* nedí se *o podkladě* (mluvověda nějaká — v duši; bílé nějaké — na těle);

3. dí se *o podkladě a* je *i v podkladě* (věda je v duši a dí se o mluvovědě);

4. není *v podkladě a* nedí se *o podkladě* (člověk nějaký, kůň nějaký).

V podkladě *jest, co v něčem ne jako díl jsouc nemůže býti krom toho, v čem jest.*

Slovo ὑποκείμενον st. 2, ř. 1. atd. podloha, podklad, znamená Aristotelu i podmět grammatikalný i podklad realný. V obém smyslu od Latiníkův přeloženo *subjectum.*

Podklad jest, o němž jiné praví se, ono však samo ne již o jiném; Mtf. *Z* 3. a co *přívětí* na jevo se dává τὸ καταφάσει δηλούμενον Fys. *E* 1. Podklad je počátek a prvější vidí se výroku býti τὸ ὑπ. ἀρχὴ καὶ πρότερον δοκεῖ τοῦ κατηγορουμένου εἶναι. *A* 6. A podle Mtf. *H* 1. znamená „podklad" bytost v trojím smyslu, jinak co *hmotu*, jinak co *formu* a jinak co z *obého* jest.

V roztřídění hlavy této pod č. 2. a 4. zahrnují se *věci jednotlivé* a pod č. 1. a 3. *rody* a sice pod 1. rody *vlastně* nazvané a pod 3. rody *nevlastně* řečené. V novější terminologii můžeme zevrubněji říci, že všecko jest: 1. aneb výrok a ne případek, 2. aneb případek a ne výrok, 3. aneb výrok i případek, 4. aneb ani případek ani výrok.

Co nedílné *a* jedno číslem τὰ ἄτομα καὶ ἓν ἀριθμῷ *o žádném podkladě nepraví se, v pod-*

kladě však některému býti nic nebrání (mluvověda nějaká).

Pravíš-li číslem jedno anebo *jednotlivé* τὸ καθ' ἕκαστον, žádného v tom rozdílu. Mtf. *B* 5. Jiné podle *čísla* jest jedno, jiné podle *tvaru*, jiné podle *rodu* a jiné podle *přirovnání* ἀναλογία. Číslem (jest jedno) jehož *hmota* jedna, tvarem jehož *pojem* jeden, rodem jehož jednaký *obrazec katégorie*, a podle přirovnání ježto se má jako *jiné k jinému*. *Δ* 6.

Hlava III.

Výrok výroku je i výrok podkladu (člověk dí se o člověku nějakém, živočich o člověku a tudíž i o člověku nějakém). *Rodu různých a sobě vespolek nepodřaděných různé tvarem i rozdíly* (z živočicha rozdílův: pěší, dvounohý, létavý, vodní — nižádný vědy rozdílem). *Rodů sobě podřaděných mohou jednostejné býti rozdíly. Rody vrchní o rodech nižších vyříkají se. Kolik výrokových rozdílů, tolik i podkladových.*

Rod, tvar (= rod + rozdíl), nedílné č. jednotlivé: Γένος, εἶδος (= γένος + διαφορά), ἄτομον. Rod jest, co o věcech mnohých a tvarem rozdílných v podání toho *co jest* ἐν τῷ τί ἐστι se vyříká. Top. *A* 5. Rod hledí to *co jest* ukázati a klade se nejprvé a jako podklad toho, co u výměru ἐν τῷ ὁρισμῷ praví se. *Z* 5. Vše co rodu pojem drží v sobě, aneb *tvar* aneb *nedílné* jest. *Δ* 2. Rod i o tvaru i o nedílném se vyříká. Kat. V. Z rodu a rozdílův jsou tvary Mtf. J 7.

Všeliký rozdíl tvarový (*εἰδοποιός*) spolu s rodem činí tvar. Top. *Z* 6. Aby tvar znal, třeba znáti i rod i rozdíl. Rod ale aneb rozdíl poznaje netřeba i tvar znáti. *Z* 4. — Co pojem rodu drží v sobě, musí i tvaru nějakého pojem držeti v sobě. *Δ* 1. Tvary drží pojmy rodův v sobě, rody ale ne tvarův. *Δ* 1. Vrchní žádného nižšího pojem nedrží v sobě. *Δ* 2. Všechny vrchní rody musí o tvaru vyříkati se v podání toho *co jest*. *Δ* 2. O čem rod nevyříká se, o tom ani tvar niktorý. *Δ* 4. Šíře vždy rod praví se než tvar. *Δ* 1. Každého rodu tvary mnohé, rozdílné. *Δ* 3. 6. *Týž* rod všeho co tvarem nerozdílné. *Δ* 1. — Co *nedílné* (*ἄτομον*) drží v sobě pojem rodu i tvaru. *Δ* 1. Tvar o nedílném se vyříká. Kat. V. — Žádný rozdíl neznamená *co jest*, nýbrž spíše cosi *jakového*. Top. *Δ* 2. Rozdíl jakost *rodu* vždy znamená. *Δ* 6. V podání toho *co jest* vyříkají se i rody i rozdíly. *H* 3. Ku podání toho *co jest* spíše hodí se rod říci než rozdíl. *Δ* 6. Rod vyříká se ne o rozdílu, ale o tom, o čem rozdíl se vyříká. *Z* 6. Rozdíly o tvarech i o nedílném vyříkají se. — Rozdílův pojmy přijímají tvarové i nedílné. Kat. V. Vždy rozdíl touž měrou aneb šíře než tvar praví se. Top. *Δ* 2. Rozdíl úže praví se než rod a nedrží pojem rodu v sobě. *Δ* 1. 2. Rod šíře praví se než rozdíl a nedrží pojem rozdílu v sobě. Top. *Δ* 2. 6. Mtf. *Z* 12. Je možné, aby buď tvary rodu buď rod bez svých tvarů o vlastních rozdílech se vyříkaly. Mtf. *B* 3. Rozdíl není ničeho rodem. Top. *Δ* 2. Rod dělí od rodů jiných, rozdíl ale od něčeho, co v témž rodu jest. *Z* 3.

Hlava IV.

Výčet katégorií. *Co v žádném spojení se nepraví znamená každé* 1. *aneb* **bytost** *οὐσία* (člověk, kůň), 2. *aneb* **koliké** *ποσόν* (dvouloketné, třiloketné), 3. *aneb* **jakové** *ποιόν* (bílé, mluvovědné), 4. *aneb* **vztažné** *πρός τι* (dvojnásobné, polovice, větší), 5. *aneb* **kde** *ποῦ* (na trhu, v Lykeii), 6. *aneb* **kdy** *ποτέ* (včera, vloni), 7. *aneb* **ležeti** *κεῖσθαι* (leží, sedí), 8. *aneb* **míti** *ἔχειν* (je obut, je ozbrojen), 9. *aneb* **činiti** *ποιεῖν* (řeže, pálí), 10. *aneb* **trpěti** *πάσχειν* (řeže se, pálí se). *Vespolným jich spojením pochází* **přívěť** *neb* **odvěť**, *buď pravdivá buď křivá. Co v žádném větném spojení se nepraví, z toho nic ani pravdivé ani křivé není.*

Každá řeč něco znamená, ale ne každou řečí se něco vyříká, leda v které naskytá se praviti *pravdu* neb *nepravdu*. De interp. IV. Pravda a křivost, jakož na mysli tak i v řeči, není v různém a odděleném, alebrž v tom co *spojeno* jest. V čem křivost a pravda jest, to již složení jakési myšlének jest, jsoucích jakoby jedno; d. An. *Γ* 6. Pravdu má, kdo *spojuje* na mysli, co v skutku je spojeno, a *odděluje* na mysli, co v skutku je odděleno. Mtf. *Θ* 10. Má tedy pravda přívěť při věcech spojených a odvěť při věcech nespojených, křivost pak odvěť při věcech spojených a přívěť při věcech nespojených.

Φάσις, věť, praví něco, *φησί τι; κατάφασις přívěť* ale vyříká něco o něčem *κατηγορεῖ τὶ κατά τινος; ἀπόφασις odvěť* upírá něco něčemu. Srovnej *„odvětiti se něčeho“* = odříci, zářici se něčeho, zapříti něco.

Trendelenburgu, jednomu z prvních znatelů Aristotela, zračily se v rozvrhu katégorií grammatické *částky řeči*, později od Stoiků teprva určitěji stanovené a vzdělané. V prvních čtyrech jeví se mu jmeno *podstatné, číselné* a *přídavné* a zvláštní úvaha vztažného *komparativu*; v páté a šesté *příslovce místa a času*; a v posledních čtyrech časoslovo: *ποιεῖν* a *πάσχειν* odpovídají prý formě *činné* a *trpné*, *κεῖσθαι* znamená z části aspoň časoslova *nepřechodná* a *ἔχειν* po významu řeckého *perfekta* držení účinku. *Spojky* pak, týkající se řeči spojité, z katégorií jsou vyloučeny, protože dle téhož učence katégorie nejsou prý než výroky z větného spojení vypadlé, jakož sama forma příkladů v hlavě této k posledním katégoriim *ἀνάκειται, κάθηται*, *leží, sedí* a t. d. zdá se mu dokazovati.

Porfyrius podává katégorie sjednocené v příkladě: *ἵππος καλὸς μέγας ἐν Λυκίῳ χθὲς καλῶς κεχαλινωμένος εἱστήκει* . . kůň krásný veliký v Lykii včera pěkně ustrojen stál.

Hlava V.

Bytost první *nedí se o podkladě a není v podkladě* (člověk nějaký, kůň nějaký). Druhé *bytosti, ve kterých jakož tvarech bytosti řečené první nacházejí se a i tvarů těch rodové* (člověk, živočich). — *Co o podkladě* praví se, *i jmenem i pojmem o podkladě se vyříká* (člověk o člověku nějakém). *Co v podkladě* jest, *z většího*

dílu ani jmenem ani pojmem o podkladě se nevyříká, při některém jmena nic nebrání vyříkati někdy o podkladě, *pojem* ale nelze; (bílé na těle). *Jiné všecko buď o podkladech praví se*, **bytostech prvních**, *buď je v nich co podkladech* (živočich o člověku a tedy i o člověku nějakém; barva na těle a tedy i na těle nějakém). *By nebylo bytostí prvních, nemožné bylo by, aby co jiného bylo. — Z druhých bytostí více bytost* **tvar** *než rod.* Důvody: 1. Tvarem bytost první znaleji a vlastněji vystihuje se než rodem; (člověku nějakému člověk vlastnější než živočich, stromu nějakému strom vlastnější než rostlina). 2. Tvar je rodu za podklad a rody o tvarech vyříkají se, tvary ale ne naopak o rodech. — *Z tvarů* samých, *které nejsou zároveň rody, není jeden více bytost než druhý. Z prvních bytostí není jedna více bytost než druhá.* — Po bytostech prvních z jiného všeho *jen* **tvary** *a* **rody** *bytosti druhé slovou.* Důvody: 1. Ze všech výroků jediné objevují bytost první. 2. Jakož první bytosti k jinému všemu se mají, tak tvary a rody bytostí prvních mají se ke všemu ostatnímu. — *Obecná vlastnost vší bytosti* **nebýti v podkladě.** 1. První bytost aniž v podkladě jest, aniž o podkladě se praví. 2. Druhé bytosti nejsou v podkladě, ježto jmenem a i pojmem o podkladě vyříkají se. *I* **rozdíl** *není v podkladě*, ježto pojem rozdílu vyříká se, o čem rozdíl se praví. — *Od bytostí* (druhých) *a rozdílů má všecko* **název soujmenný.** Názvu vzatého od bytosti první není žá-

dného. Z bytostí druhých tvar vyříká se o nedílném, rod a podobně i rozdíly — i o tvaru i o nedílném. Bytosti první přijímají pojem tvarů a rodů, tvar pojem rodu; tvary a nedílné pojem rozdílův. — *Bytosti první znamenají každá nějaké tohle*. Bytosti druhé znamenají jakového něco, avšak ne prostě jakového. *Tvar i rod jakost bytosti vystihují*. Rodem širší děje se vystižení než tvarem. — *Bytostem nic není protivné*. I určitě kolikému nic není protivné (dvouloketnému, tříloketnému, desíti). — *Žádná bytost tím, jímž jest, více a méně se nepraví: ani sama sebe, ani druhá druhé;* (člověk není více a méně člověk ani sám sebe, ani druh druha; ani nyní více než prvé). — Nejvlastněji svědčí bytosti, že *též a jedno číslem jsouc ve své proměně*, sama protivné berouc, *protivného je schopna*; (člověk nějaký, jeden a týž, jednou bílý a jindy černý, a horký a studený, a zlý a dobrý). *Řeč a mnění nejsou protivného schopné*, t. j. pravé a křivé zároveň. Řeč a mnění samy nepohnuté trvají, ale že věc se hýbe, proto protivné jich postihuje. Řeč dí se pravá neb křivá býti, ne že sama protivné k sobě béře, ale že v čem jiném proměna přihodila se.

Bytost první vyměřuje se negativně: že není ničeho přírokem ani případkem, a positivně: že je grammatikalným *podmětem* příroků a realným *podkladem* případků a tudíž podmínkou všeho. Bytosti první *αἱ πρῶται οὐσίαι* ve smyslu katégorií nejsou než věci *jednotlivé*. Bytosti druhé *αἱ δεύτεραι οὐσίαι*

totiž rody a tvary, jsou i samostatné *podklady* ale i *příroky* bytostí prvních.

Že bytost první nemůže býti *přírokem*, tím od bytostí druhých dělí se. A že bytosti první i druhé nemohou býti *případkem*, tím celá první katégorie dělí se ode všeho ostatního, ne však od rozdílů tvarových, které, vyjádřujíce něco jakostného, jsou sice co doplňky v bytostech (*ἐν τῇ οὐσίᾳ*), avšak ne co jich případky, ne co v podkladě (*ἐν ὑποκειμένῳ*). Rozdíly tvarové, nejsouce tedy ani bytost ani případek, soustavu katégorií jaksi protrhují. Bytosti *druhé* a i *rozdíly* tvarové tím dělí se od případků t. j. katégorií ostatních, že vyříkají se jmenem i pojmem o bytostech, *případkové* ale jmenem toliko.

První katégorie *οὐσία* označuje se u Aristotela na mnohých místech i těmito výrazy: *τὸ τί* co, *τὸ τί ἐστι* to co jest, *τί ἐστι καὶ τόδε τι* co jest a jakési tohle, *τόδε τι καὶ οὐσία* jakési tohle a bytost. Výraz *τί ἐστι* znamená i bytost samu, i logický výměr bytosti, t. j. rod a rozdíl tvarový zároveň, a zase i rod o sobě, nikdy však rozdíl tvarový bez rodu, a v širším smyslu konečně i každou z katégorií ostatních. Že pak *prvá* bytost čili věc jednotlivá, majíc vlastnosti prostorné a časové a případky bezčetné a nad to střídavé, výměrem vystihnouti a zaklíčiti se nedá: proto k plnému označení katégorie první vedle výrazu *τὸ τί ἐστι* a *οὐσία* přidává se ještě *τόδε τι* „tohle to“, čímž forma věci jednotlivé se vyráží.

V katégoriích uvažují se věci jakož smyslům

obecným se naskytují, a proto i *οὐσία* ve spisu tomto má význam zcela jiný než v metafysice. Bytosti *druhými* zde nazvané v metafysice za bytosti zhola ani se neuznávají. Z toho co *obecně* jest *τῶν καθόλου ὑπαρχόντων* nic není bytost, (není živočicha krom živočichů jednotlivých) a z toho co *společně se vyříká τῶν κοινῇ κατηγορουμένων* žádné neznamená tohle to ale takovéhle. Mtf. *Z* 13. Ve smyslu ontologickém má *οὐσία* u Aristotela význam trojí, znamenajíc 1. **hmotu** *ὕλη*, kteráž o sobě není ani *co*, ani *koliké*, aniž co jiného slove, jímž vystiženo je *bytné Z* 3. Hmota o sobě není nějaké *tohle H* 1. a jen *odvětím* čili záporem objevuje se *ἀποφάσει δηλοῦται* J 8. Ona slove i „bytost hmotná“, bytost „jako hmota“ a i „podklad“ *οὐσία ὑλική, ὡς ὕλη, ὑποκείμενον;* 2. dále je bytost **podoba** a **tvar** *μορφὴ καὶ εἶδος*, podle které slove již nějaké *tohle*. Ona zvláště *ἡ οὐσία* a *ἡ οὐσία πρώτη* se nazývá, ale docela v jiném smyslu než první bytosti co katégorie, a opět *τὸ τί ἐστι* a *τὸ τί ἦν εἶναι* a *ὁ λόγος;* 3. a konečně je bytost co **z nich obou** jest *τὸ ἐκ τούτων, τὸ ἐξ ἀμφοῖν*, bytost celistvá *ἡ σύνολος οὐσία*, složená *συγκειμένη, σύνθετος*, bytosti smyslné, přírodné *οὐσίαι αἰσθηταί, φυσικαί*. Hmota je mocnost *δύναμις*, tvar je skutečnost *ἐνέργεια*. Hmotu pochopiti lze jen přirovnáním. Jako k soše litina aneb ku posteli dřevo aneb k jiné věci mající podobu a tvárnost látka a beztvárné se má, prvé než podobu vzalo: tak má se hmota k bytosti a *tomuhle* nějakému a k bytnému. Fys. *A* 7.

Hlava VI.

Co se vyměřuje je koliké (str. 11, ř. 16. 17). — 1. Koliké jedno je *různé* (číslo, slovo hlasem vynešené), a jiné *spojité* (čára, povrch, těleso; čas, prostor). Částky *spojitě* kolikého v jedné společné mezi se stýkají, částky *různě* kolikého nestýkají se. Částky *čáry* stýkají se v bodu, částky *povrchu* v čáře, částky *těla* v čáře neb povrchu; *čas* přítomný stýká se s minulým a budoucím. *Prostor* je spojitý, protože těleso, jímž je vyplněn, spojité jest. Částky prostoru stýkají se v jedněch mezích s částkami tělesa, prostor vyplňujícího.

2. Koliké jednak z částek složeno v sobě majících *položení* (a místo) *vespolné*, a jednak z částek položení nemajících. Částky *čáry, plochy, tělesa* pevného, *prostoru* mají položení vespolné. Částky *čísla, času, slova* nemají položení vespolné ale spíše *pořad* jakýsi, tím že jedno je dřívé a druhé poslé. Částky *času* a *slova* nemají stání.

3. Koliké je a) vlastně *a o sobě* koliké (vše to co řečeno bylo); a b) případně koliké (bílého je mnoho, že povrchu mnoho; děj dlouhý, že času mnoho a hnutí mnoho).

Kolikému (určitému i neurčitému) *nic není* protivné. — *Mnoho* a *málo*, *velké* a *malé* jsou *vztažné*, ne koliké. Důvod: Nic samo o sobě velké nedí se neb malé, nýbrž odnášením se *k druhému*. By i koliké byly, nic jim není protivné. By mnoho a málo, velké a malé protivné byly: 1. jedno a též přijímalo

by protivné zároveň a 2. samo *sobě* bylo by protivné. — *Protivnost* kolikého nejvíce v prostoře naskytá se. Odtud i jinému protivnému výměr přichází. *Co v témž rodu jedno od druhého je nejvzdálenější, je* protivné.— Koliké nepřijímá *více a méně.*— *Nejvlastněji* náleží kolikému slouti rovné a i nerovné.

Druhé rozdělení kolikého není jiné než *zárovně* a *posloupně* kolikého (simultaneum a successivum). První i druhé rozdělení se křižují. Čas, kolikost posloupná nenáleží s číslem k různě kolikému, nýbrž k spojitě kolikému.

Co je dělitedlné, je buď velikost, buď mnohost. Fys. *Γ* 5. *Velikost* je kolikost měřitedlná a dělitedlná na částky spojité. *Mnohost* je kolikost sečítatedlná a dělitedlná na částky nespojité. Velikost dle kolikosti na jediný spůsob dělitedlná je *čára*, na dvé dělitedlná je *plocha*, a na tré *těleso* a krom nich není velikosti jiné. Mtf. *Δ* 13. *Číslo* je mnohost jedničkou měřitedlná, nebo mnohost jedniček čili měr aneb nedílného. J 6. 1. *N* 1. *M* 9. — Spojité je bez konce dělitedlné. Fys. *Γ* 1.

Stýká se, jehož konce a kraje jsou v jednom. *E*. 3. —

Mnoho a *málo* je vlastnost a případek čísla, *velké* a *malé* je vlastnost a případek velikosti. Mtf. *N* 1. Jako v délce *dlouhé* a *krátké*, tak v mnohosti *mnoho* a *málo*. J 6. Není ani mnoho ani málo, aby *něčeho jiného* nebylo mnohem a málem. *N* 1. Dvojice *ne-*

rovného je velké a malé. *N* 1. *Rovné* je, jehož kolikost jedna. *Δ* 15. Rovné je, co není ani velké ani malé, jsouc přirozeně na to, aby velké aneb malé bylo. J 5. Rovné a směřené (τὸ μέτριον, jehož ani příliš ani málo) je protějšek nadbytku a nedostatku. Fys. *Θ* 7. Rovné je naproti menšímu větší, a naproti většímu menší. Eth. Nik. *B* 8. Není u věcech nadbytek a úbytek (přílišnost a nedostatek), ale v mysli. Fys. *Γ* 8.

Velké a malé pokládá Aristotelés na odpor spisu o katégoriich v metafysice za vespolek *protivné*. Metaf. edit. Bonitz. J 7. 1057 b 1. *M* 8. 1083 b 27.

Hlava VII.

Vztažným *slove cokoliv, jímž samo jest, druhého býti se praví* — a nic nad to (větší něčeho větším, dvojnásobné něčeho dvojnásobným; vlastnost rozklad, čití, vědomost, poloha — něčeho); *aneb jakkoliv* jinak *k druhému* (hora velká k hoře druhé; podobné něčemu podobné). — *V některém vztažném je i* protivnost (ctnost protivna nepravosti, vědomost neznalosti; ale dvojnásobnému a trojnásobnému nic není protivné). — *Některé vztažné přijímá* více a méně (podobné a nepodobné, rovné a nerovné více a méně praví se; dvojnásobné však nedí se více a méně dvojnásobné). — *Všecko vztažné, jestliže náležitě se podává, k sobě na opak se praví* (sluha páně sluhou, pán sluhy pánem; dvojnásobné dvojnásobným polovice, polovice polovicí

dvojnásobného; větší větším menšího, menší menším většího); leda že podle pádu druhdy v řeči rozdíl bude (vědomost — věditedlného vědomost, věditedlné — vědomostí věditedlné; čití — čitného čití, čitné — čitím čitné). Nebylo-li náležitě podáno, k němuž vztažné se praví, nepůjde na opak (podáno-li křídlo ptáka, nejde na opak: pták křídla; ovšem ale podáno-li *křídlatého* křídlo, jde na opak: *křídlem* křídlaté). —

Není-li *jmena* pohotově tomu, k němuž by vztažné vlastně mohlo podáno býti, třeba je *tvořiti*. (Opačina *opačinného* opačina; opačinné *opačinou* opačinné.) Nejsnáze nabude se jmeno, jimž po hotově není, když od prvotního vztažného přiloží se tomu, ježto s ním jde na opak (od křídla *křídlaté*, od opačiny *opačinné*). — Vztažné nejde na opak, když jen maně se podává a k známce případné pojmu protějšího a ne k tomu, jímž samo se praví. (Jako sluha podán-li ne páně sluha, ale člověka neb dvounožce, a křídlo ne křídlatce, ale ptáka.)

Vztažné je po největším díle *přirozeně zároveň* (s dvojnásobným zároveň je polovice, s polovicí dvojnásobné; je-li pán, je i sluha; a je-li sluha, je i pán; — a ruší se takové i vespolek: není-li dvojnásobné, není polovice; a není-li polovice, není dvojnásobné). — Avšak:

I. *věditedlné je dřívé vědomosti.* Důvody:

1. Vědomost nabývá se na mnoze o věcech již na snadě jsoucích;

2. zrušením věditedlného ruší se i vědomost, vědomostí ale věditedlné spolu se neruší;

3. zrušen-li živočich, nebude vědomosti, věditedlného ale mnoho býti může.

II. *Čitné je dřívé než čití.* Důvody:

1. Čitného zrušením spolu čití se ruší, s čitím ale čitné spolu se neruší;

2. čití zároveň s čitedlným t. s živočichem rodí se, čitné ale je i dřívé než živočich neb čití.

Bytosti první, *ani celé ani jich částky, vztažně se nepraví* (člověk nějaký, skot nějaký nedí se něčeho nějakým člověkem, nějakým skotem; ruka nějaká, hlava nějaká nedí se něčeho nějakou rukou, nějakou hlavou). *Bytosti* druhé *po největším díle vztažně se nepraví* (člověk, skot, dříví nepraví se něčeho člověkem, skotem, dřívím). Některé druhé bytosti praví se vztažně (hlava, ruka praví se něčeho hlavou, rukou), a je pochybné, jsou-li vztažné. Stačí-li prvotní široký výměr vztažného, pak některé druhé bytosti jsou vztažné. Je-li ale vztažným býti tolik jako *míti se nějak k něčemu;* pak jest nutné aby, zná-li kdo zevrub něco vztažného, znal zevrub i k čemu ono vztažně se praví (aby znal čeho dvojnásobné je dvojnásobným, čeho lepší je lepším). Bytosti druhé možno ale zevrub znáti o sobě a netřeba zevrub věděti, k čemu vztažně se praví (netřeba věděti: hlava, ruka — čeho je hlavou, rukou); a protož nejsou vztažné a tudíž *nižádná bytost není vztažná.*

Vztažné označuje se u Aristotela i výrazem *πρὸς ἕτερον* Fys. *Δ* 7. a *πρὸς ἄλληλα* de part. an. *Δ* 1. 6. V jazyku řeckém poznává se vztažné jednak po grammatikalném genitivu neb dativu, jehož k doplnění smyslu svého nezbytně požaduje. Je pak to genitiv *věci*. Kdyby i genitiv *osoby* byl oznakem pojmu vztažného, pak by i bytosti připadly ku pojmům vztažným a některé z těchto byly by dvakráte vztažné, jako vědomost *ἐπιστήμη* co vědomost věci *věděné* a osoby *vědoucí*. —

Co jest, je jednak bytost, jednak jakost, jednak vztažné; *τὰ μὲν γὰρ οὐσίαι, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ πρός τι*. Mtf. *N* 2. Vztažné ze všech katégorií nejméně jest přirozenost jakási *φύσις τις* neb *bytost* a *pozdější* jakového a kolikého; a vlastnost jakási kolikého vztažné jest. Nic není ani velké ani malé, ani mnoho ani málo a zhola nic vztažného, jež by nejsouc co *jiného* mnohem neb málem neb velkým neb malým neb vztažným bylo. Vztažné nemá ani počátku ani hynutí ani *hnutí*. Neboť bez všelikého pohnutí ve čas větší, ve čas menší aneb rovné bude, když druhé v kolikém bylo se pohnulo (t. j. se změnilo). Vztažné není ani mocensky bytost ani skutkem. *N* 1. Vztažné ničeho bytost neukazuje, neboť o podkladě praví se, a není žádné „*tohle*“. *B* 5. Co o sobě *καθ᾽ αὑτό* jest a bytost, je přirozeně *dřívé* než vztažné. Neboť vztažné odnoži *παραφυάδι* podobá se a případku bytného. Eth. Nik. *Δ* 4. *Tvary vztažného* jsou: velké, malé; mnoho, málo; dlouhé, krátké;

široké, úzké; hluboké, mělké. Mtf. *N* 2. Jedno vztažné o sobě praví se a jiné ne o sobě. **O sobě** vztažné jest 1. co podle *čísla* a *vlastnosti čísel* vztažně se praví, jako dvojnásobné ku polovici, trojnásobné k třetině, mnohonásobné k části několikáté a vůbec přesažité k přesaženému *τὸ ὑπερέχον πρὸς τὸ ὑπερεχόμενον*. Sem náleží i *totéž*, jehož jedna bytost; *podobné*, jehož jedna jakost; a *rovné*, jehož jedna kolikost. 2. Co podle *mocnosti činné* a *trpné* buď činiti a trpěti může, aneb skutečně činí a trpí; jako zahřívavé k záhřevnému, krájivé ke krojitedlnému a vůbec činné k trpnému *τὸ ποιητικὸν πρὸς τὸ παθητικόν* a co zahřívá k tomu ježto se zahřívá, a co kráji k tomu ježto se krájí. 3. Jako *měřitedlné k míře* *τὸ μετρητὸν πρὸς τὸ μέτρον*, tak věditedlné a vědomost, myslitedlné a mysl, čitné a čití. Vztažné pod č. 1. i 2. slove vztažným, že jímž každé jest, totéž *jiného* býti se praví; a vztažné pod č. 3. proto vztažným slove, že *jiné k němu* se praví, pomyslitedlné, že jeho je pomyšlení, patrné že jeho je upatření.— **Případně** vztažným slove na př. člověk, že mu připadlo dvojitým býti (podle rukou, nohou, očí atd.) a dvojité vztažné jest; a bílé slove vztažným, jestliže témuž připadlo býti dvojitým a bílým. Mtf. *Δ* 15. *Rody* vztažného samy jsou vztažné. Mnohonásobné, rod dvojnásobného, je vztažné. Top. *Δ* 1. Je-li *tvar* vztažné, pak i rod; je-li rod vztažné, netřeba aby i tvar (věda je vztažné, ale mluvověda nijak). K *témuž* praví se tvar vztažného i o sobě i rodem svým

i všemi rody rodu; (dvojnásobné, slove-li polovice dvojnásobným, tedy i mnohonásobné a přesažité *polovice* mnohonásobným a přesažitým slouti bude). — *Protikladného* vztažného i rody protikladné. Dvojnásobného rod mnohonásobné, polovice rod díl několikátý: mnohonásobné a díl několikátý jsou tedy v protikladě. Δ 4. Vztažné, ježto není *protivné*, nemá ničeho uprostřed, protože není v témž rodu. Cože uprostřed vědomí a věci vědomé? ovšem ale uprostřed velkého a malého. Mtf. J 7.

Co vztažně se praví, z toho: 1. jedno *musí* býti v tom, aneb vzhledem toho k němuž se praví; jako rozklad, vlastnost, souměrnost nemůže býti v ničem jiném, jehož praví se býti rozkladem, vlastností, souměrností. 2. Jiné nemusí avšak *může* býti v tom, k němuž vztažně se praví. Duše může o sobě samé vědomost míti v sobě, ale táž vědomost i v jiném býti může. 3. Jiné pak naprosto *nemůže* býti v tom, k němuž vztažně je řečeno. Protivné nemůže býti v protivném, aniž vědomost u věci, o níž vědomost máme, leda by právě věc ta duše byla aneb člověk. Top. Δ 4. Jedna a *táž nauka* jest všeho, co jedno k druhému jest τῶν πρὸς ἄλληλα πάντων (jako mysli a věcí myslitedlných, čití a věcí čitných).

Hlava VIII.

Jakost, *podle níž jakovými nějak býti se pokládají,* na *mnohý spůsob* praví se:

I. Co **vlastnost** *a* **rozklad** ἕξις καὶ διάθεσις.

a) Vlastnost mnohem *trvalejší a stálejší* a nepohnutější (vědomosti; ctnosti — spravedlnost, střídmost). *b)* Rozklad co *hnutedlné* jest a náhle proměnuje se (horko, zima; nemoc, zdraví). *Vlastnosti jsou i rozklady*, ale rozklady ne nutně i vlastnosti. Rozklad délkou času může státi se vlastností.

II. Co **podle přirozené schopnosti** *neb* **neschopnosti** *κατὰ δύναμιν φυσικὴν ἢ ἀδυναμίαν* — učiniti něco snadně aneb ničeho netrpěti — název má (pěstníci, běhouni, že schopnost mají přirozenou vykonati něco snadně; zdravý, že schopnost má přirozenou ničeho snadně netrpěti od náhody, nemocný že neschopnost má téhož přirozenou; tvrdé, že sílu má nesnadno dělenu býti, měkké že nesilné k témuž).

III. **Jakosti trpné** *a* **trpnosti** *παθητικαὶ ποιότητες καὶ πάθη* (sladkost, hořkost, trpkost; horko, zima; — bělost, černost). a) Sladkost . . horko, zima slovou jakosti trpné, že *v smyslech trpnost působí* (sladkost v chuti, horkost v dotčení). b) Bělost, černost a ostatní barvy, že *z trpnosti* byly jsou *pošly* (studem červený, leknutím bledý). — Zjevy, ježto počátek vzaly od trpností nehnutých a trvalých, trpné *jakosti* slovou (bledost neb černost v spořádání přirozeném vzešlé, aneb dlouhou nemocí a opálením povstalé, snadno-li nepomíjejí aneb po celý život trvají). Co však pochodí z případů snadno prchavých a rychle pomíjivých, *trpnost* a ne jakost slove; (neboť ani stále červeným neslove, kdo studem se červená, ani stále bledým, kdo strachem bledne). I o *duši*

jakosti trpné a trpnosti se praví. Jakosti: a) co hned při narození od nějakých trpností nepohnutých počátek vzalo (divá třeštěnost, hněv, odtud hněviví, třeštiví); b) vytrženosti ne přirodilé ale z nějakých jiných případů těžko zapudlivé aneb i zhola nepohnuté. 2. Trpnost, co z případů rychle pomíjivých pochází (když v bolesti kdo je zlostnějším, proto zlostným se nepraví).

IV. *Podoba a tvárnost* věci každé *σχῆμά τε καὶ ἡ μορφή* a *přímost a křivost* a podobné (od každého z nich jakovým nějak se zove: trojhranným, čtverhranným; přímým, křivým; — a též dle tvárnosti).

Řídké a husté, drsnaté a hladké jeví každé jakési *položení částek*: husté, že částky jsou sobě blízké; řídké, že vzdálené jsou jedna od druhé; hladké, že částky jaksi v rovné čáře leží; drsnaté, že jedny vynikají a jiné tratí se. —

Jakové *slove, co od jakosti odejmenně praví se, aneb jakkoliv jinak od nich* (od bělosti bílý, od mluvovědy mluvovědný, od spravedlnosti spravedlný). — 1. Některé jakové, protože jakostem nejsou jmena na snadě, nepraví se odejmenně (běhounský, pěstnický, podlé schopnosti tělesné tak nazvaný, od žádné jakosti odejmenně se nepraví). 2. Druhdy, ač jmeno jakosti na snadě jest, předce jakové po ní odejmenně se nepraví (jako od ctnosti šlechetný *ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὁ σπουδαῖος*).

Je i *protivnost v některém jakovém* (spravedlnost protivna nespravedlnosti a bělost černosti;

nespravedlivé protivné spravedlivému, bílé černému). — *Z dvého protivného jedno-li jakové, i druhé bude* (že spravedlnost protivna nespravedlnosti a jakové: tudíž i nespravedlnost jakové).

Jakové z většího dílu *přijímá* více *a* méně. (Bílé *jedno druhého* více a méně bílé, spravedlivé jedno druhého více spravedlivé. A i *totéž* jakové přírůstek béře: bílé jsouc ještě bělejším státi se může.) — Jsou-li *rozklady* přírůstku a úbytku schopné, je pochybné. (Spravedlnost a zdraví dle některých není více a méně spravedlností a zdravím; ale druh druha má méně zdraví a spravedlnosti a i mluvovědy.) *Co* však *od rozkladův jakovým se zove, přijímá více a méně* (druh druha mluvovědnější a zdravější a spravedlivější). *Z obrazův* τῶν σχημάτων *žádný nepřijímá více a méně* (trojúhelník, čtverúhelník). Co přijímá pojem trojúhelníka nebo kruhu, všecko touž měrou trojúhelník nebo kruh jest; a co nepřijímá, z toho žádné nebude řečeno jedno více než druhé: čtverúhelník o nic více není kruhem než jinodélník, neboť oba pojem kruhu nepřijímají.

Vlastním jakosti jest, že *podle ní* podobné *i* nepodobné *praví se*. — Rod vlastnosti a rozkladu vztažně praví se, jednotlivé z nich ale žádné vztažně se nepraví (věda něčeho vědou; mluvověda, hudbověda ničeho mluvo- a hudbovědou). Podle rodu i sama vlastnost a sám rozklad vztažně praví se (mluvověda, hudbověda něčeho vědou).

Je-li jedno a též vztažné i jakové, není nemístné aby v obou rodech vyčítalo se. —

Jakové (ποιόν) v užším smyslu znamená jednu z desíti katégorií. V širším smyslu zahrnuje jakové i *bytosti druhé*, jelikž bytost první jimi se vystihuje. Co protějšek významu tohoto širšího slove pak katégorie *ἁπλῶς ποιόν prostě jakové*. Kat. V. Na jiném místě označuje ποιότης jakost, jakož nejhlavnější katégorie naproti bytosti, *případky* vůbec co příroky bytosti. Anal. post. *Α* 22., srovn. i Mtf. *Ν* 2.

Podle katégorií slove *jakové*, co od jakostí praví se odejmenně aneb jakkoliv jinak od nich; a *jakost*, podle níž jakovými nějak býti se pokládají. Od jednoho tedy k druhému odkazuje se a vyměření obou je liché. „Jakové“ postaveno na abstraktném jmenu „jakosti“, od níž jen zakončením se dělí, ač etymologicky právě naopak jakost od jakového se povodí. Dle metafysiky *Δ* 14. znamená jakové a jakost 1. *rozdíl bytosti* (člověk živočich dvounohý, kůň čtvernohý; kruh obrazec bezúhlý). Sem pokládá Aristotelés i jakost *čísel složitých*, jelikž nejdou směrem jedním, ale ku podobenství ploch a těles ve dvou a třech směrech se prostírají t. mocnosti stupně druhého a třetího, a zhola *co krom kolikého v bytosti jest*. 2. trpnosti toho co se hýbe, jelikž se hýbe (horko, zima; bělost, černost; tíže, lehkost), slovem dle čeho tělesa berouce proměnu se jinačí, a rozdílové hnutí a činnosti (ctnost, nepravost; dobré, zlé). Srovnáme-li toto rozvržení jakového s roz-

vrhem ve spisu o katég., vyjde na jevo, že první tři tvary: ἕξις, δύναμις a πάθος jsou patrně rozdílové *činnosti a hnutí*; čtvrtý však rod v katég. σχῆμα, μορφή znamená *rozdíl tvarový*, leda když podoba neurčuje bytost a jen podřízenou stránkou věci jest, pak též co případek staví se v roveň jakostem ostatním. —

Pojem διάθεσις v katég. je vyšší pojem, pod nějž i ona ἕξις se staví, která počátek vzala, že rozklad dlouhým trváním v přirozenost byl přešel. Jiný význam má „rozklad" v mtf. Δ 19., kdežto vychází i nad samu jakost. Neboť znamená tam spořádanost toho, co z částek záleží, a sice spořádanost buď dle prostoru (tedy vlastně podobu a tvárnost), buď dle mocnosti (tedy ústrojnost vnitřní), buď dle tvaru (t. j. úloh pojmu dle známek jeho a protož bytost samu).

Δύναμις mocnost, schopnost, slove počátek hnutí neb proměny v druhém aneb jelikž druhé. Mocnost stavitelská není v tom, co se staví; léčitelství však, též mocnost neb schopnost, může býti v člověku léčeném, ne ale jelikž léčený. Mtf. Δ 12. Kdo *léčí* a kdo *vyléčuje se*, byť i táž osoba byla (lékař sám sebe vyléčující), vždy dvé jest. Fys. *B* 1. Význam ten pojmu δύναμις drží v sobě z části i ona φυσικὴ δύναμις co druhý tvar jakosti v katég. položený. Slovce φυσική ukazuje ale zároveň, že původ hnutí pokládá se zde u věci samé. Neboť φύσις znamená sice též počátek hnutí neb proměny, hnutí neb bezhnutí, avšak počátek bytující u věci samé, anaž se hýbe aneb pro-

měnu béře. Přímětkem φυσική venčí původ hnutí se tedy zabraňuje.

Příklad zdraví, jehož k διάθεσις i k δύναμις φυσική zároveň užito, ukazuje stýčnost jakousi, ne však jednostejnost obou tvarů jakového. Při „rozkladě“ řeč je o zdraví (ὑγιεία) co stavu *přechozím*; při „mocnosti“ řeč je o zdravotném (ὑγιεινός), jenž *vždy* je zdravým, maje schopnost ničeho netrpěti snadno od náhody. Ale zde i onde základem je „mocnost přirozená“. Neboť zdravý nemohl by se státi nemocným, kdyby původ proměny takové nebyl v něm samém. I v rozkladě je tedy δύναμις. Vlastnost, hbitost ἕξις nabývaná cvičením moci přirozené, není než δύναμις činností opětnou zvýšená. Tak i vědomosti a ctnosti vyvíjejí se, v katég. též co ἕξεις uvedené. Mocnost přirozená předchází tedy i samu ἕξις. Jsou však i schopnosti přirozené, ježto nikdy nepřecházejí v hbitost, jsouce nedostupné cviku a zůstávajíce vždy tytéž. Tak tvrdé a měkké. První dva tvary jakového ve spisu našem ostře sebe nevylučují a nejsou tedy přísné vedlejšky tvarové.

„*Jakosti* trpné“ mají se k „*trpnosti*“ jako vlastnost k rozkladu, stálostí a nestálostí dělíce se vespolek. Kde uspořádanost trvalá tam ποιότης; kde pomíjivá tam πάθος, stav přechozí, z něhož podmět snadno se zotavuje. K oběma zase téhož příkladu horka a zimy užito. Komu je horko, je v „rozkladě“ jakémsi; kdo cítí, že něco je horké, znamená „jakost trpnou“. Πάθος vyměřuje se (Mtf. Δ 21.) co

jakost, podle níž možno jinačiti se ἀλλοιοῦσθαι (bílé, černé; sladké, hořké; též a lehkost). A ptáme-li se, co je ἀλλοίωσις „jinačení se“: dostáváme za odpověd (Fys. *E* 2. Mtf. *N* 1.), že jinačení se je „hnutí podle jakového“ aneb dokonce „proměna dle trpnosti“. I zde tedy od jednoho k druhému odesíláno.

Že při čtvrtém rodu jakosti vylučuje Aristotelés řídké a husté, drsnaté a hladké z katégorie jakového, stalo se tudy, že nepřestal na vražení smyslném, jímž jakostná povaha řídkého atd. neomylně na jevo se dává, ale že dále zašed po příčině ptal se: *proč* něco je řídké a husté atd.? a tu se mu ovšem naskytnuly rozdíly kolikostné a vztažné (blízkost, dalekost; rovnost, přebytek, úbytek).

Hlava IX.

„Činiti“ a „trpěti“ *přijímají protivnost a více a méně* (hřáti a studiti, hřánu býti a stuzenu býti, radovati se a rmoutiti se — jsou sobě protivné a je možné více a méně hřáti a hřánu býti). — „Ležeti“ *od poloh odejmenně praví se.* — „Kdy“, „kde“ a „míti“ jsou zřejmé.

Katégorie „činiti“ a „trpěti“ snadže Aristotelem byly jsou vyloženy ve ztraceném spisu περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Náležejí v obor příčiny činné a k nim připadá i *hnutí*, kteréž jen postředně, že dráha jím odbývaná spojitá a dělitedlná jest, za koliké se považuje. V Mtf. Z 4 (102 9 b25 edit. Bonitz) přímo jmenem κίνησις se označují: „každému něco jest

podlohou, jakovému a kolikému a (pojmům) kdy a kde a hnutí τῇ κινήσει".

Katégorie „*ležeti*", u výčtu nejvyšších rodů často pohřešována, zavírá v sobě co obecné je tvarům položení *nepohnutého* a časoslovy nepřechodnými se vyjadřuje. „Položením rozdílné, jako práh a podvoj. Tím zajisté, kterak leží, dělí se vespolek. Neboť práh je co takto leží, a býti prahem znamená že takto je položen. Kdyby práh měl býti vystižen, trám neb kámen takto položený jej řekneme." Mtf. *H* 2.

„*Kdy*" a „*kde*" ποῦ, ποτέ jakož oznaky místa určitého a doby určité odmísil Aristotelés co zvláštní katégorie od prostoru a času vůbec τόπος, χρόνος, které pod katégorií kolikého co kolikosti *spojité* zahrnuje.

Hlava X.

Protikladné praví se položeno býti jedno proti druhému:

1. jako *vztažné* τὰ πρός τι (dvojnásobné naproti polovici),

2. jako *protivné* τὰ ἐναντία (zlé naproti dobrému),

3. jako *zbavenost a vlastnost* στέρησις καὶ ἕξις (slepota a zrak),

5. jako *přívěť a odvěť* κατάφασις καὶ ἀπόφασις („sedí", „nesedí").

I. *Co jako* **vztažné** *položeno proti sobě, jelikž jím jest, protějška praví se aneb jak-*

koliv jinak ku protějšku (dvojnásobné druhého dvojnásobné, vědomost věditedlného vědomost, věditedlné vědomostí věditedlné).

II. **Protivné**, *jelikž jest, nijak k sobě se nepraví, ale sobě protivným se praví* (dobré nedí se zlého dobrým, ani bílé černého bílým, ale jemu protivným).

1. Které protivné takové jest, že v čem přirozeně bývá, aneb o čem se vyříká, vzdy nutně jedno nebo druhé téhož protivného přichází: tomu *nic* není *uprostřed.* (Zdraví a nemoci v těle lidském, sudému a lichému o čísle řečeným nic není uprostřed.)

2. Protivnému, jemuž netřeba, aby jedno nebo druhé téhož v podkladě svém se naskytalo, je *něco uprostřed.* (Černé a bílé, jsouc na těle, nemusí jedno nebo druhé na těle býti; zlé a dobré, o člověku a jiném řečené, nemusí jedno nebo druhé v něm se naskytati. Neboť všecko není buď černé a bílé, a opět — buď zlé buď dobré.)

a) Při některém protivném jsou jmena na snadě tomu co je uprostřed.

b) Při jiném protivném není sice snadno podati ze jmena co je uprostřed, ale *obou krajův odvětím střed vyměřuje se.* (Mezi bílým a černým šeré a bledé uprostřed a jiné barvy jakékoliv; mezi zlým a dobrým, co ani zlé ani dobré; mezi spravedlivým a nespravedlivým, co ani spravedlivé ani nespravedlivé.)

III. **Zbavenost** *a* **vlastnost** *o témž nějakém praví se.* (Zrak a slepota o oku.) V čem vlastnost

přirozeně bývá, o tom zbavenost i vlastnost se praví.

Každé, ježto vlastnosti je schopno, tehdáž *zbaveným býti* pravíme, když v čem vlastnost přirozeně bývá, a když něco je přirozeně na tom aby ji mělo, ona nenaskytá se. (Bezzubé, slepé pravíme, co zraku a zubů nemá, jsouc přirozeně na tom, aby mělo).

1. **Zbavenu býti** *a* **vlastnost míti** *není zbavenost a vlastnost*. (Zrak míti není zrak, a slepým býti není slepota. Slepota je zbavenost jakási, slepým býti je zbavenu býti, ne zbavenost). Kdyby slepota a slepým býti jedno bylo, o témž oboje by se vyříkalo. Zatím ale člověk slep dí se, ne však slepota.

2. *Zbavenu býti a vlastnost míti jsou položeny proti sobě, co zbavenost a vlastnost.* (Jakož slepota proti zraku, takž i slepým býti a zrak míti položeno proti sobě). —

1. *Co je pod odvětí a přívětí, není odvět a přívět.* Důvod: Přívět je řeč přívětná, odvět řeč odvětná; co ale pod přívětí a odvětí, není řeč nikoliv. 2. *Co pod přívětí a odvětí jest, je položeno proti sobě, jakož přívět a odvět* („sedí" a „nesedí" jsou proti sobě jako sedění a nesedění). —

A. *Zbavenost a vlastnost nejsou položeny proti sobě na spůsob* **vztažného.** Důvody: neboť 1. nepraví se čím každé je, protějška (zrak nepraví se zrak slepoty, ani slepota slepota zraku, alebrž

zbavenost zraku), aniž jinak ku protějšku, 2. aniž k sobě naopak se praví.

B. *Co dle zbavenosti a vlastnosti se praví, není na spůsob* protivného *položeno proti sobě.* Neboť:

1. z dvého protivného, jemuž *nic* není *uprostřed*, musí, v čem přirozeně bývá aneb o čem se vyříká, vždy jedno nebo druhé téhož vyskytati se (nemoc a zdraví, liché a sudé);

2. z dvého protivného, jemuž je *něco uprostřed*, není nikdy třeba, aby v každém jedno nebo druhé téhož se naskytalo (bílé a černé, teplé a studené), ale jen v některém a pak vzdy určitě jedno (ohni býti horkým, sněhu bílým);

3. při protivném, je-li podklad, může *proměna díti se* jednoho protivného ve druhé (zdravé může onemocněti, bílé státi se černým a studené teplým, dobrý zlým a zlý dobrým); leda by něčemu přirozeně jen jedno slušelo (ohni býti horkým).

1. Zbavenost a vlastnost nenáleží k takovému protivnému, jemuž *nic* není *uprostřed.* Neboť v tom, co zbavení a vlastnosti je schopno, netřeba aby vzdy jedno nebo druhé téhož se nacházelo (co ještě nedospělo, aby zrak mělo, nedí se ani slepé ani zrak mající).

2. Zbavenost a vlastnost nenáleží k takovému protivnému, jemuž je *něco uprostřed.* Neboť v jisté době musí v každém, co zbavení a vlastnosti je schopno, jedno nebo druhé téhož se nacházeti, (kdy již je na tom, aby zrak mělo, pak buď slepé buď zrak

mající slove) a ne určitě jedno nebo druhé, ale náhodou kterékoliv (není ale nutně slepé nebo zrak mající, nýbrž kterékoliv z nich).

3. Při vlastnosti a zbavenosti nemožné, aby *jednoho ve druhé* stala se *proměna*. Od vlastnosti ke zbavenosti děje se proměna, od zbavenosti ale ku vlastnosti nijak (slepý neprohlídl, plechatému vlasy a bezzubému zuby nenarostly).

IV. *Co jako* přívěť *a* odvěť *je v protikladě, není na žádný z řečených spůsobů položeno proti sobě.*

Neboť při jediném tom, co jako přívěť a odvěť v protikladě jest, musí vždy jedno nebo druhé téhož býti *pravdivé nebo křivé*, budiž podklad či nebudiž. (Sókratés stůně, Sókratés nestůně. *Je*-li v skutku Sókratés, je patrně jedno pravdivé a druhé křivé. *Není*-li Sókratés, je křivé že stůně a pravdivé že nestůně). Všecko ostatní protikladné krom spojení praví se. Z toho ale, co v žádném spojení se nepraví, nic ani pravdivé ani křivé není. —

Avšak a) ani při *protivném*, řečeném *ve spojení*, netřeba, aby vždy jedno pravdivé a druhé křivé bylo. (Sókratés zdráv, Sókratés nemocen — jsou si protivné. Je-li Sókratés, bude jedno pravdivé a druhé křivé; není-li, obé křivé bude).

b) Při *zbavení a vlastnosti*: *α)* není-li podklad naprosto, ani jedno ani druhé pravda není; a *β)* je-li podklad, ne vždy jedno je pravdivé, a druhé křivé. (Sókratés má zrak, Sókratés je slep, — obé křivé

jest, je-li Sókratés, ale není-li na tom, aby zrak měl; a není-li Sókratés, též obé křivé jest). —

Slovo ἀντικείμενον, od Boëthia „oppositum" přeložené, je netoliko v množném čísle obecným názvem všech čtvero protikladů, ale druhdy i jednoho z nich zvlášť, aneb v čísle jednotném i samého jednoho článku (μέρος) neb protějška v protikladě některém. Krom toho ale znamená též co smyslům se předstírá a namítá „objectum" předmět. Cicero v Top. c. 11. §. 47. podle Aristotela o rozvržení protikladův takto píše: „*Contrariorum* autem genera sunt plura. Unum eorum quae in eodem genere plurimum differunt . . . Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt, appellantur *adversa*. Sunt enim alia contraria, quæ *privantia* licet appellemus latine . . . alia quoque sunt contrariorum genera velut ea, quæ cum aliquo *conferuntur*: ut duplum, simplum: multa, pauca: longum, breve: maius, minus. Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur *negantia*."

Protivné slove prvotně, co podle *místa* je protivné. Je pak protivné dle místa, co v *přímé čáře* jedno od druhého je nejvíce vzdálené. Fys. *E* 3. Podle prostoru je od sebe nejvzdálenějším, co proti sobě položeno podle průměru. (Větru západnímu protiven vítr východní, severnímu polední atd., vždy suda těch, ježto vějí od konců téhož průměru obzorového). Meteor. *B* 6. Dole nahoře, v předu v zadu, v pravo v levo jsou protivy místa τόπου ἐναντιώσεις. Fys. *Θ* 8. Od prvotní této protivnosti prostorné vzalo

i ostatní protivné své pojmenování. Tak slove protivné 1. co v témž *rodu* jedno od druhého je nejvíce vzdálené; Kat. VI. str. 15, ř. 3 (bílé a černé v témž rodu barvy); 2. co v témž *podkladě* *ἐν ταὐτῷ δεκτικῷ* je nejvíce rozdílné (nemoc a zdraví v těle živočišném); a 3. co pod touž *mocností* je nejrozdílnějším (vědomost a nevědomost na mocnosti duševné založené). Mtf. J 4. *Δ* 10.

Protějšky protivné nejsou ale naprosto vázané rodem jedním, nýbrž mohou rozejíti se i v rody rozdílné aneb samy rody býti. Srov. Kat. XI. Nikdy ale nemůže protivné v *témž* býti zároveň. Top. *B* 7. Kat. VI. Z dvého protivného jedno-li vyměřeno, i druhé vyměřeno bude. De coelo *A* 6. Postačuje jeden článek protivnosti, aby sebe soudil i protějšek. Přímým přímé i křivé poznáváme, neboť rozsudím obého opolna (*κανών* pravídko); křivé ale ani sebe sama ani přímého rozsudím není. De An. *A* 6.

Střed, prostředek, mezi, mezitím, *τὸ μέσον, ἀνὰ μέσον, μεταξύ, ἀναμεταξύ* znamená to, nač prvé vždy přijíti musí, co se mění, než do konce se promění, když během přirozeným na pořád proměnu béře (z bílého měníc se na černé dřívé přijíti musí na šeré). Ve *třech* nejméně článcích prostředek jest. Fys. *E* 3. Vše co je uprostřed, je uprostřed protějšků nějakých. Mtf. J 7. V čem kraje, v tom i prostředky, v čem prostředky, v tom i kraje. Top. *Δ* 3. Prostředky musí i samy vespolek i s tím, jehož prostředky jsou, *v témž rodu* býti. Mtf. J 7. Nic nebrání, aby uprostřed pro-

tivného nebylo jedno a i *mnohé*, jako při barvách na mnohý spůsob praví se, co mezi protějšky uprostřed. De coelo Δ 5. Prostředek je jaksi obůj kraj; proto i střed proti krajům a kraje proti středu praví se jaksi protivné (šeré je jaksi bílým proti černému a černým proti bílému). Fys. E 1. Jinak ale vždy platí: že „jedno jednomu jest protivné“ Mtf. J 5. — a že nelze, aby jednomu *více* protivných protějšků bylo. J 4. Jelikž není jiné, ježby, téhož rodu jsouc, vně a dřívé protějšků protivných bylo: tedy vše, co uprostřed protivného jest, z protivného je složeno. J 7. Že prostředek jaksi obůj kraj aneb z krajů protivných složen jest, ukazuje se v přírodě vůbec. „Člověk má zuby „přední“ *ostré*, aby rozdílely, a „třenovce“ *ploché*, aby rozmílaly; oboje pak oddělují zuby „oční“ neboli „psí“ *κυνόδοντες*, jsouce i přirozeností svou mezi oběma střední. Neboť střed obou krajů účast má, a tak zuby oční jednak ostré jednak ploché jsou.“ De part. an. Γ 1. Je-li rodům něco uprostřed, pak i tvarům; a tvarům-li, pak i rodům. Top. Δ 3. Protivné a co jima uprostřed, každé schopné je trpěti jedno od druhého a působiti jedno na druhé; a vůbec je hynutí v nich i rození. De gen et corr. Α 7.

Zbavenost (*στέρησις privatio*) vystižena Aristotelem nejjasněji v Mtf. J 4., kdež ji s protivětím (*ἀντίφασις contradictio*) a s protivností (*ἐναντιότης contrarietas*) porovnává.

Protivětí je přívěť a odvěť (klad a zápor) položené proti sobě. De interp. 6. — Protivětí je proti-

klad *ἀντίθεσις*, nemající ničeho uprostřed, jehož článek jeden nebo druhý čemukoliv přisluší. Mtf. J 7. Část protivětí jedna je *přívěť* *κατάφασις*, řkoucí něco o něčem, a druhá *odvěť* *ἀπόφασις*, upírající něco něčemu. *Věť* *ἀπόφανσις* je protivětí část kterákoliv. Anal. post. *A* 2. Protivětné na dva články se rozchází a jima veškerou možnost, všecky věci bylé i nebylé, zahrnuje, aspoň článkem záporným či odvětným je pojímajíc, a všude pravdu a křivost rozeznává. Dle protivětí je všecko buď rovné buď *ne*rovné, *ἴσον*, *οὐκ ἴσον*. Odvěť *οὐκ ἴσον* neznamená než nebytí toho, co se *odvětně praví* čili upírá.

Zbavenost a vlastnost je též protivětí jakési, ale na podkladě určitém se prostírající a společným rodem zaklíčené. Tak rovné a *nerovné*, *ἴσον ἄνισον* není všecko, nýbrž jen co rovného je schopné t. koliké a měřitedlné. Jen *koliké* může býti rovné a i rovnosti zbavené.

Každá protivnost (= největší rozdíl v témž rodě) je i zbavenost jakási; zbavenost však ne každá je i protivnost. Všeliká protivnost drží v sobě zbavenost jednoho z článků protivných. Z dvého do konce a úplně protivného vždy jedno podle zbavenosti praví se.

Protivětnému nic není uprostřed; protivnému může býti něco uprostřed. A i vlastnosti a zbavenosti některé je něco uprostřed. Člověk může býti ani dobrý ani zlý; neboť zlé je zbavenost dobra a je jima něco uprostřed, ježto přirozenost jich ke všem katégoriím se táhne. Ale číslo musí býti aneb liché aneb sudé, a není třetího ježby číslo do sebe vzíti mohlo.

Hlava XI.

1. *Dobrému* nejvíce *zlé je protivné* (zdraví nemoc, zmužilosti bojácnost).

2. *Zlému druhdy dobré protivno a druhdy zlé* (nedostatku přílišnost, a oběma střídmost).

Z dvého protivného je-li jedno, netřeba aby i druhé bylo (zdrávi-li všickni, zdraví bude a nemoc nijak; bílé-li všecko, bělost bude a černost nijak; je-li pravda: že Sókratés zdráv, pak nelze aby v pravdě bylo: že Sókratés nemocen).

Protivné přirozeně je na podkladech buď tvarem buď rodem jednakých (nemoc a zdraví v těle živočicha; bělost a černost na těle vůbec; spravedlnost a nespravedlnost v duši člověka). *Všeliké protivné* musí býti: a) *buď v témž rodu* (bílé a černé = barva); b) *buď v protivných rodech* (spravedlnost a nespravedlnost = ctnost a nepravost); c) *buď samo rodem* (dobré a zlé).

Hlava XII.

Prvějším *jedno druhého* slove: 1. nejvlastněji *podle času*, co starší je a dávnější; 2. co *podle posloupnosti v bytu* nejde na opak (jedna dvou prvější); 3. *podle pořadu* (u vědách doličujících, v řečích úvod prvější výkladu); 4 co *lepší* je a *vzácnější* (nejnevlastněji řečeno); 5. **přirozeně** *prvější, co podle posloupnosti v bytu jde naopak a druhému jeho bytu jaksi je příčinou.*

(Skutečné bytí člověka a pravdivé toho vyřčení. Je-li v skutku člověk, je vyřčení že „člověk je“ pravdivé; a je-li vyřčení to pravdivé, pak je i v skutku člověk. A pravdivé vyřčení není příčinou že věc je, ale skutečnost věci je jaksi příčinou pravdivého vyřčení. Tím že věc je neb není, slove řeč pravdiva neb křiva).

Rozmanitý význam *prvějšího* a *pozdějšího* rozbírá Aristotelés podle obecného užívání podrobněji v Mtf. Δ 11. Slove pak prvějším:

I. jelikž cosi prvého a počátek v každém rodu jest, *co bližší je počátku* nějakého, určeného buď prostě a od přirození, buď vzhledem k něčemu, buď kdes buď někým; a sice: 1) podle *místa*, co bližší jest místa jakéhos buď od přirození ustanoveného (střed, kraj) buď jakéhokoliv; 2. podle *času*, při věcech minulých co vzdálenější je nynějška (události tróiské prvější události medských) a při věcech budoucích co bližší nynějška jest (hry nemeiské prvější pythských připadajíce dřívé); 3. podle *hnutí*, co bližší je prvnímu původu hnutí (pachole prvější muže); 4. podle *mocenství*, co mocenstvím předčí a více může t. po jehož vůli musí říditi se druhé, tak že se nehýbe, nehýbe-li se ono, a hýbe se, jestliže ono se hýbe; 5. podle *pořadu*, co v poměru k určitému jednomu je vzdálené, (druhák παραστάτης prvější třeťáka τριτοστάτης, počítajíc od prváka κορυφαῖος; struna obdolejší παρανήτη prvější struny nejdolejší νήτη počítajíc od střední μέση);

II. *poznáním* γνώσει prvější, jakoby i naprosto prvější bylo, 1. dle pojmu je *obecné* prvější, 2. dle smyslu věci *jednotlivé*, a 3. podle pojmu *případek* celku prvější jest (jako „vzdělaný“ prvější „člověka vzdělaného“);

III. *vlastnosti věcí prvějších* jsou prvější (přímost, vlastnost čáry o sobě, prvější než hladkost, vlastnost plochy);

IV. podle přirozenosti a bytosti: *co může „býti“ bez jiného, toto ale ne bez onoho*; a že „býti“ je na mnohý spůsob; tedy 1. *podklad* je prvější, neboť dle Mtf. *Z* 3. je podklad, o němž jiné praví se, on sám ale ne více o jiném, a tudíž i *bytost* prvější; (Mtf. *Z* 1.) bytost ze všeho prvá jest i pojmem i poznáním i časem; 2. pak jinak podle *mocenství* a *skutečnosti* prvější jest. Mocensky je půle prvější celé čáry, a část celku a hmota bytosti; v skutku ale pozdější, ježto rozpadnutím teprva celku v pravdě částky budou. — Jiné může při početí bez jiného býti (celek bez částek) a jiné při hynutí (částky bez celku). — Čtvrtý tento způsob prvějšího drží jaksi i celý v sobě a je nejrozsáhlejší.

Hlava XIII.

Zároveň ἅμα slove: I. *prostě* (a nejvlastněji) podle času, *jehož početí je v témž času*; II. *přirozeně* zároveň, 1. *co jde na opak podle posloupnosti v bytu, nijak ale jedno druhému bytu jeho není příčinou.* (Je-li dvojnásobné, je i polo-

více; a je-li polovice, je i dvojnásobné; — a jedno druhému není bytu jeho příčinou.) 2. *co z téhož rodu rozděleno je proti sobě.* Rozděleno proti sobě praví se, co v témž rozdělení jest. (Létavé proti pěšímu a vodnímu, ve které živočich dělí se a žádné z nich prvější aneb pozdnější). — Rody vždy tvarův prvější, nejdouce na opak v posloupnosti bytu (je-li vodní, je i živočich; je-li živočich, netřeba aby vodní bylo).

Slovce ἅμα táhne se v řeckém ne jen k času, znamenajíc naše „zároveň“, ale i k místu, odpovídajíc našemu „spolu“. *Spolu* podle místa praví se, co v jednom a témž prvém místě jest; a *zvlášť* χωρίς, co v místě je rozdílném. Fys. *E* 3. Místo je totiž jednak obecné, v němž všecka tělesa jsou, a jednak zvláštní, v němž prvém těleso jest, a jímž prvým každé těleso je obklíčeno. *Δ* 2.

Hlava XIV.

Hnutí tvarův šestero: 1. početí, hynutí; 2. přibývání, ubývání; 3. jinačení se (= proměna dle jakového); 4. proměna místa.

I. *Hnutí jsou rozdílná.* II. *Hnutí prostě vzatému poklid protiven a hnutím jednotlivým hnutí jednotlivá:* 1. vzniku zánik, 2. přibývání ubývání, 3. proměně dle místa poklid dle místa a hnutí k místu protivnému (pohybu z dola pohyb s hůry, pohybu s hůry pohyb z dola), 4. hnutí dle jakového

poklid dle jakového, aneb proměna v protějšek jakového (běleti, černěti).

Co se mění a hýbe, mění a hýbe se:

1. jednak podle *případku* (vzdělané kráčí, protože kráčí ten, jemuž připadlo vzdělaným býti); 2. dle *části* aneb dle *jiného*, že něco téhož se mění neb hýbe (tělo se uzdravuje, že oko neb prsa se uzdravují), aneb že v tom jest, ježto se hýbe (plavci na lodi ne touž měrou jako loď se pohybují, de An.); 3. *prvotně* a samo *o sobě* (lekař léčí, ruka bije; a v předešlém: loď plynoucí).

Jiné je: 1. co hnutí nejprvé uvodí, a 2. co pohybováno jest, a 3. v čem, t. v času, a 4. z čeho, a 5. do čeho.

Všeliké hnutí *z* něčeho *v* něco. Tvary a vlastnosti a místo, več se pohybuje co v pohnutí jest, jsou nepohnuté. Spíše dle toho *več* než *z čeho* se hýbe, proměna jmeno má. Tak *hynutí* proměna v nebytné jest, ač co hyne z bytného mění se; a *početí* proměna v bytné jest, ačkoliv i ne z bytného děje se.

Proměna dle případku je ve všem a vždy a všeho. Proměna ne dle případku je toliko: 1. v *protivném* a 2. v tom co *mezi* protivným uprostřed a 3. v *protivětí* t. j. v tom, co je k sobě jako přívět a odvět, klad a zápor.

Všeliká proměna děje se z něčeho v něco. Čtvero případů: 1. buď z podkladu v podklad, 2. buď z podkladu ne v podklad, 3. buď ne z podkladu v podklad,

4. buď ne z podkladu ne v podklad. Podklad slove co přívětí *καταφάσει* dává se na jevo.

Ne z podkladu ne v poklad proměna jíti nemůže, jelikž zde není protiklad článků ani protivných ani protivětných.

I. Proměna ne z podkladu v podklad je *početí* *γένεσις* 1. buď na prosto (ze zhola nebytného v bytné), 2. buď něčeho nějaké (z ne bílého v bílé).

II. Proměna z podkladu ne v podklad je *hynutí* *φθορά* 1. buď na prosto z bytosti v nebytí, 2. buď nějaké v protější odvět neb zápor *ἀπόφασις*. Početí a hynutí jsou dle protivětí k sobě vespolek.

III. Proměna z podkladu v poklad je *hnutí* *κίνησις*.

Početí nemůže býti hnutí. Neboť početí a vznik jen toho jest, *co není* *τὸ μὴ ὄν*. Nebytné ale nemůže býti pohnuté.

I *hynutí* a zmar není hnutí. Neboť pohybu protivno je buď hnutí buď bezhnutí. Hynutí ale a zmaru je početí protivno.

Všeliké hnutí je *proměna* jakási; že pak proměny tři jsou, a dvě z nich, totiž proměna dle rození a hynutí, hnutím nejsou, tedy nezbývá než že proměna z podkladu v podklad *hnutí* jest. Že pak katégorie rozděleny jsou na bytost a jakost a kde a kdy a k čemu a koliké a činiti a trpěti; nelze jinak než že tři jsou hnutí: 1. jakového, 2. kolikého a 3. dle místa. Fys. *E* 1.

Neboť a) podle bytosti není hnutí, jelikž nic z bytného není jí protivno; b) ani podle vztažného, protože za proměnou jednoho ze dvou článků vztažných možné

jest, aby druhý se neměnil, tak že proměna jich jen případna jest; c) ani dle činného a trpného, d) ani vůbec dle pohnutého a hýbajícího, protože není pohyb pohybu, ani vznik vzniku, ani vůbec proměna proměny.

1. Hnutí podle jakového, jmenem společným nazvané, **jinačení** jest ἀλλοίωσις.

2. Hnutí podle kolikého a) k plné velikosti jdoucí je **přibývání** αὔξησις, a b) z plné velikosti jdoucí je **mizení** φθίσις. Jmena oběma společného není.

3. Hnutí dle místa (i společné i zvláštní) bezejmenné jest. Jmenem společným sluj **ponáška** φορά.

V klidu jest, co od přirození je na to a může pohybovati se, avšak nepohybuje se kdy a kde a jak by právě pohybovati se mělo. Klid ἠρεμία protiven pohybu. *E* 2.

Jaký pohyb pohybu protiven?

1. Pohyb z protivného pohybu v protivné (ze zdraví v nemoc) není protiven. Neboť jakkoliv bytí jich není jedno, ježto ze zdraví měniti se a v nemoc se měniti není též: avšak hnutí samo jedno a též jest.

2. Pohyb z protivného pohybu z protivného (pohyb ze zdraví pohybu z nemoci) není protiven. Neboť sbíhá se zde zároveň pohyb z protivného a v protivné, aneb v to co jima uprostřed.

Pohyb z protivného v protivné pohybu z protivného v protivné protiven jest (pohyb ze zdraví k nemoci pohybu z nemoci ke zdraví). *E* 5.

Pohybu z tohoto v protivné protivna je setrvalost μονή v tomto, a pohybu z protivného k tomuto je pro-

tivna setrvalost v protivném. Jsou-li hnutí protivná, i protivné jim stálosti jsou jedna druhé protivny. Více pohyb pohybu protiven než klid. *E* 6.

Proměn, ježto podle protivětí dějí se, konce jsou věť a odvěť, jako vzniku konec je „bytné“ a zmaru „*ne*bytné“; proměn, ježto v protivném dějí se, konce jsou kraje protivné. A tak i při jinačení-se všelikém, a přibývání a mizení. *Z* 10.

Co od přirození jest, všecko vidí se míti v sobě počátek hnutí a stání: jedno podle místa, jiné podle přibývání a mizení, a jiné podle jinačení-se (t. j. podle proměny dle jakového). *B* 1. Jinačení jest, když na stalém podkladě smyslném proměna děje se v jeho vlastnostech, aneb protivných aneb středných. De gen. et corr. *A* 4.

Hlava XV.

Míti praví se nejobvykleji:

1. aneb co *jakost*: vlastnost a rozklad (vědomost, ctnost);

2. aneb co *koliké* (tříloketné, čtverloketné);

3. aneb jako *na těle* (plášť, sukni);

4. aneb jako *na údu* (na ruce prsten);

5. aneb jako *úd* (ruku, nohu);

6. aneb jako *v nádobě* (měřice pšenici, sud víno);

7. aneb jako *statek* (dům, rolí);

8. nejméně přiměřeně: míti *ženu, muže*.

Téhož výrazu *ἔχειν* smysl koliký podává se též v Mtf. *Δ* 23. rovněž z života vážený a jednak

více s naším „držeti“ než „míti“ se shodující. Znamená pak:

1. vládnouti něčím podle svého přirození aneb podle své vůle; tak horečka drží člověka, a vladaři drží obce, a oděv má kdo jej na sobě drží;

2. v čem něco je jako ve svém přijímateli; tak kov drží podobu sochy, nemoc drží tělo;

3. jako to co osahuje drží v sobě, co jím jest osaženo. Nádoba má tekutinu v sobě, město lidi, loď plavce; a celek díly;

4. co brání, aby něco za svým puzením se nehýbalo aneb nepůsobilo: jako sloupy drží tíž na vrch vloženou, a dle básníků Atlas nebesa drží, aby na zemi nepřipadla; a „spojité“ praví se držeti co jím v hromadě se drží, jakoby za svým puzením rozprchlo se každé.

„V něčem býti“ podobně praví se jako „míti“.

Na konci dokladů těchto z Aristotela vážených zbývá dotknouti krátce, co katégorie filosofu našemu zevrub znamenaly, jakými názvy u něho se označují a kdo prvním nauky této je původcem.

Otázku, jižto Aristotelés vystavením desíti katégorií za rozřešenou pokládal, nikdo před ním dřívé nepoložil. Neboť desateré protivy Pythagorské: konec a bezkonečné, liché a sudé, jedno a mnohost, pravé a levé, mužské a ženské, nehnuté a pohnuté, přímé a křivé, světlo a tma, dobré a zlé, čtverec a jino-

dělník — nemohou zajisté ani s Tennemannem k Aristotelským katégoriím býti přirovnány ani s Heglem přímo obrazcem katégorií býti nazvány, ježto jmenem i významem od nich naprosto jsou rozdílné. Protivy Pythagorské, od Aristotela vždy jmenem *ἀρχαί* označované, jsou počátky ve smyslu *realném*, a nelze tedy nijakž, aby za jedno váženy byly s katégoriemi čili svrchovanými pojmy ve smyslu *logickém*.

Ale i Platónu, jakkoliv ve spisech jeho prvky k rozvrhu katégorií až na pojmy „míti“ a „ležeti“ bez odporu vykázati se dají, předce nauka o katégoriích nijakž nemůže býti přičtena. Vyskytuje se zajisté u něho již *οὐσία*, z rozmanitých a střídavých vlastností se oddělující; rozeznává se u něho i velmi určitě a ostře „jakové“ *ποιόν*, který pojem až i abstraktným jmenem *ποιότης* se vyráží, vedle „kolikého“ *ποσόν* rozbírají se i vztažné pojmy: „rovné, větší, menší, též, jiné, více a méně“ *μᾶλλον καὶ ἧττον*, ačkoliv nepokročeno ještě k abstraktnému Aristotelskému pojmu *πρός τι*; rozjímá se podrobně v Timaiu o prostoře a času, uvažují se pojmy *ποιεῖν* a *πάσχειν* u vespolném jich vztahu co podstatné momenty proměny *γένεσις*: avšak nikdež ani nejmenší stopy, žeby Platón byl chtěl pojmy ty sestaviti v řadu, kteráž v úplnosti své byla by měla podávati přehled nejvyšších rodů bytného.

Je-li tedy v pravdě, že nauka o katégoriích kořeny svými tkví v duchu zakladatele školy peripatétické: pak bychom od něho i určitého jich vymě-

ření směli očekávati. Jakož ale i mnohých jiných a důležitějších pojmů určité vystižení u Aristotela se pohřešuje, tak i výměr katégorií darmo u něho hledáme. Avšak tolik je na jevě, že katégorie znamenají Aristotelu nejvyšší rody bytného, jimiž všecko co smysly aneb na mysly pojato býti může, se zahrnuje, a z nichž žádný není podřaděn druhému ani čemu krom nich, ale každé bytné jednomu z nich. Jimi veškerý obor bytného v nejobecnějším smyslu slova na deset oddílů rozvržen a po zdání Aristotelově přehled všeho obsahu mysli naší zjednán a dovršen. Ptáme-li se co je *duše*, třeba jen stanoviti, je-li bytost aneb jakové aneb koliké atd. slovem, pod který z rodu svrchovaných sama se staví. Ptáme-li se, kolikeré je *hnutí*, vyjde pomocí katégorií na jevo, že podle jakosti děje se a podle kolikosti a místa a v širším smyslu i podle bytosti. Katégorie jsou tedy první ukazatelé k vystižení pojmu a k vytknutí nejkrajnějších mezí, jimiž pojem je zaklíčen. A kde za jednakým jmenem aneb jednakou mluvnickou formou vnitřní rozdíl se zakrývá, jsou katégorie na to, aby klamům z toho jdoucím nás ubránily.

Katégorie, co nejvyšší třídní pojmy bytného, označuje Aristotelés rozdílnými jmeny:

1. co „rody“ *τὰ γένη*, kterýžto název teprva bližším dokladem „rody *bytného*“ doplňuje se, ježto katégorie nejvyšší rody toho co jest vyjádřují;

2. co „prvé“ τὰ πρῶτα, jelikž katégorie co svrchované rody bytného, sestupujíc dolů od obecného k jednotlivému, *první* zaujímají místo;

3. co „rozdíly αἱ διαιρέσεις. Neboť katégoriemi dělí se rozsah pojmu „bytného“ τὸ ὄν na jednotlivé rody. Dělení to, co děj logický, slove διαίρεσις rozdělení. Dalším postupem mluvy znamená ale totéž slovo i sám jednotlivý článek rozdělení či „rozdíl“, aneb k plnému označení katégorie s bližším doplňkem „rozdíl *bytného*“;

4. co „pády“ αἱ πτώσεις, jelikž katégorie nejsou než podrobné obměny, spůsoby neb „pády“ neurčitě bytného. Srovnejmež s tím, co u výkladě k hlavě I. o slovci πτῶσις řečeno bylo, kteréž tedy s doplňkem τοῦ ὄντος je oznakem i katégorií.

Všecka tato pojmenování nejvyšších rodů posud uvedená vyskytují se ale u Aristotela jen zřídka a po různu. Jmena katégorií nejhustěji užívaná jsou: 1. κατηγορίαι, 2. κατηγορήματα, 3. σχήματα τῆς κατηγορίας aneb τῶν κατηγοριῶν a 4. γένη τῶν κατηγοριῶν.

Slovo κατηγορία prvotně „nářek“ ve smyslu obvinění, nařknutí znamená *obecněji* i „výřek“, vyřknutí, *výrok* tolik co τό κατηγορούμενον. A týž význam drží v sobě i časoslovo κατηγορεῖν, znamenajíc nejprvé „naříkati“ t. j. viniti, a pak v rozmanitých spojeních *)

*) κατηγορεῖν τί τινος, κατά τινος, ἐπί τινος, ἐπί τινι, περί τινος.

i něco o něčem *vyříkati*, slovo k slovu jako *výrok k podmětu* dávati. *)

Avšak širší tento význam „výroku" a „vyříkání" zase někdy tak se zoužuje, že *κατηγορία* značí toliko výrok úsudku *přívětného*, aneb i *úsudek* přívětný sám, co protějšek pojmu „zbavenosti" neb „odvěti", aneb číslem množným *κατηγορίαι* znamenají se rozdílné spůsoby vyříkání v úsudku *jistícím*, *možném* a *nutném* (enunciatio assertoria, problematica, apodictica).

Význam slov *κατηγορία*, *κατηγόρημα*, *κατηγορούμενον* co „výroku" úsudkového, hodí se dobře devíti ostatním katégoriím mimo prvú, kterážto oněch devíti je grammatikalným podmětem a realným podkladem, sama však v nejvlastnějším a prvém smyslu svém, co „bytost první" t. j. věc jednotlivá, nikdy nemůže býti výrokem, (leda v přesmeklé formě úsudkové, když díme na př. toto jest Sókratés). Že pak výraz *κατηγορία* označuje i bytost první, musí slovo to krom toho, že *výrok* jednoho pojmu o druhém znamená, míti význam ještě jiný prostrannější, ve kterémž i věci jednotlivé a nedílné t. j. bytost prvú zahrnuje pod sebou. A v skutku znamená výraz ten na mnohých místech u Aristotela ne toliko výrok čili pojem o pojmu pronešený, nýbrž všeliké vyříkání pojmu v urči-

*) Výrazy *κατηγορία* a *κατηγόρημα* dělí se vespolek asi jako naše vyrčení a výrok, a jsou k sobě v témž poměru jako *αἴσθησις* a *αἴσθημα* čití a ücit, *κίνησις* a *κίνημα* hnutí a pohyb, vůbec jako děj a výpadek děje.

tém smyslu, nehledíc na prosto k jeho spojení a odnášení se ku pojmu druhému. Κατηγορίαι označují tedy rozdílné významy, ježto pojem vyříkajíce s pojmem tím spojujeme, a κατηγορίαι τοῦ ὄντος (úplný to název nejvyšších rodů bytného) označují tudíž rozdílné významy, ježto pojem *bytného* vyříkajíce s pojmem tím spojujeme. V kolikerém smyslu říká se „bytné“, to pravý význam katégorií.

Katégorie nejsou tedy výroky ze spojení větného vypadlé, ale vyjádření v určitém smyslu vůbec, a nedávajíce odpovědi k otázkám metafysickým o počátcích a příčinách bytného, jsou jen na to, abychom se jimi vyznali v oboru toho, co zkušenost vnější i vnitřní smyslům a mysli podává. A protož i v posloupnosti katégorií, jakkoliv bytost vždy na prvním místě se klade, nejeví se zhola provedení principu ontologického, dle něhož by co bytně a přirozeně je prvé i v pořadí katégorií prvějším bylo a přednějším.

Přihlédneme-li na konec ještě jednou k obrazci katégorií a uvedeme-li na paměť, kterak ve spisu našem po pilném a obšírném vyložení prvních čtvera nejvyšších rodů (bytosti, kolikého, vztažného a jakového) ostatních šestero pojmů jen dle jmena dotknuto aniž blíže o nich rozjímáno, a nepustíme-li s očí, že Aristotelés u výčtu katégorií pojmy „ležeti“ a „míti“ hrubě nikde neuvádí, prvních čtvero ale zase téměř nikdy nepomijí, ano v Mtf. *N* 2. 1089 b 23 bytné výslovně na οὐσίαι, πάθη (kamž i koliké by připadlo)

*

a *πρός τι* hlavně rozděluje: zdá se zajisté, jakoby již jemu *nižší* postavení šestero pojmů „kde, kdy, ležeti, činiti, trpěti“ a i „míti“, které po bedlivém uvážení vesměs co tvary *vztažného* se prokazují, nebylo na prosto tajné bývalo. Že pak katégoriemi i ta strana zkušenosti měla býti vystižena, v nížto hnutí a proměna se sbíhá, zdá se jaksi z posledního oddílu spisu našeho, jmenem „Postprædicamenta“ obyčejně označovaného, jíti na jevo, kdež o protikladném a sice o protivném, zbavenosti a odvětí, pojmech k vyložení proměny nezbytně potřebných, dosti široce se pojednává a která část aspoň v té míře k spisu o katégoriích jeví se býti náležitá.

a πρός τι hlavně rozděluje: zdá se zajisté, jakoby již jemu *nižší* postavení šestero pojmů „kde, kdy, ležeti, činiti, trpěti“ a i „míti“, které po bedlivém uvážení vesměs co tvary *vztažného* se prokazují, nebylo na prosto tajné bývalo. Že pak katégoriemi i ta strana zkušenosti měla býti vystižena, v nížto hnutí a proměna se sbíhá, zdá se jaksi z posledního oddílu spisu našeho, jmenem „Postprædicamenta“ obyčejně označovaného, jíti na jevo, kdež o protikladném a sice o protivném, zbavenosti a odvětí, pojmech k vyložení proměny nezbytně potřebných, dosti široce se pojednává a která část aspoň v té míře k spisu o katégoriích jeví se býti náležitá.

